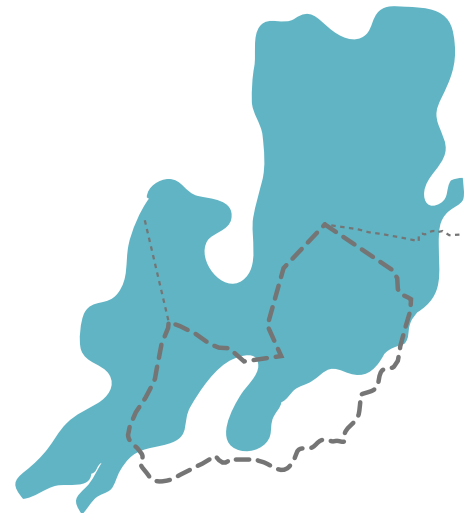

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN
Rapport 2007:84

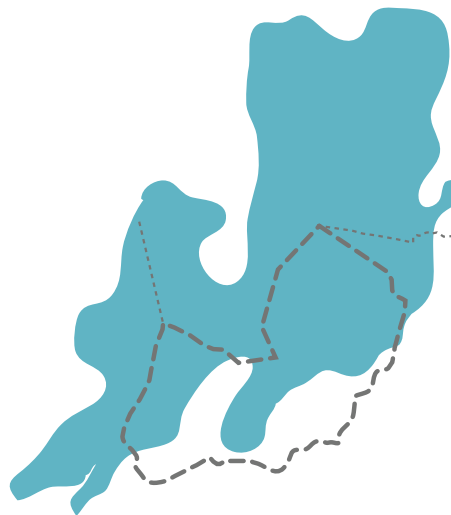
Bebyggelsestudier på Kållandsö

Regional landskapsstrategi är ett pilotprojekt som genomförts på uppdrag av regeringen i området Vänerskärsgården med Kinnekulle, i Lidköpings, Götene och Mariestads kommuner. Området kandiderar också till att bli ett av UNESCOs biosfärområden.

Projektet har bestått av tre delprojekt:

- 1) *Natur och människor i Vänerskärsgården*
- 2) *Kållandsö - Ett rikt och levande landskap*
- 3) *Hållbar infrastruktur för en mjuk besöksnäring*

PROJEKTLEDNINGSGRUPP:

Jörel Holmberg, naturvårdsenheten, projektledare.

Agneta Christensen, Vänerens vattenvårdsförbund, delprojektledare "Natur och människor i Vänerskärsgården".

Morgan Johansson, landsbygdsenheten, delprojektledare "Kållandsö - Ett rikt och levande landskap".

Johanna MacTaggart, koordinator biosfärkandidatområdet.

Lisa Ragnarsson, kulturmiljöenheten, antikvarie.

Jens Rasmussen, samhällsbyggnadsenheten, bitr länsarkitekt.

Maria Thorell, naturvårdsenheten, delprojektledare "Hållbar infrastruktur för en mjuk besöksnäring".

BEBYGGELSESTUDIER

För att medverka i Länsstyrelsens arbete med den Regionala Landskapsstrategin och genomföra bebyggelsestudier tilldelades Länsstyrelsen 250 000 kr av Riksantikvarieämbetet år 2006.

GF konsult AB, Maria Olovsson, anlätades för att ta fram metod och studiematerial för bebyggelsestudier på Kållandsö och Kinnekulle. Ett studiecirkelmateriale har tagits fram innehållande anvisningar, handledning, studieplan och tematiska beskrivningar. De båda områdena redovisas i varsina rapporter.

Studiecirkeln på Kållandsö administrerades av studieförbundet Vuxenskolan genom Lillemor Holgersson, som i sin tur anlätade Sara Roland från Hushållningssällskapet Väst som cirkelledare. Denna del av projektet har finansierats av medel från Länsstyrelsen och Lidköpings kommun. Kontaktperson på kommunen har varit Evalena Öman. Lars Göran Nilsson, Vänermuseum, har medverkat som expert vid resor i landskapet.

REFERENSSGRUPP (med representanter från Länsstyrelsen i Västra Götaland):

Mats Herklint, Ann-Katrin Larsson och Lisa Ragnarsson, kulturmiljöenheten

Ann-Charlott Hajdu-Rafis och Morgan Johansson, landsbygdsenheten

Jörel Holmberg, naturvårdsenheten

Västarvet har deltagit genom:

Marie Odenbring Widmark, Regionmuseet Västra Götaland

Erik Holmström, Västergötlands museum

OMSLAGSBILD Evalena Öman

RAPPORT 2007:84

ISSN 1403-168X

TRYCKÅR 2007

Hämta rapporten på Länsstyrelsens webbplats www.o.lst.se/publikationer

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning (Ann-Katrin Larsson, Länsstyrelsen)	5
Underlagsmaterial inför studiecirkeln: (Maria Olovsson GF konsult)	
<i>Vad tycker du är kulturhistoriskt värdefullt?</i>	7
Handledning för cirkelledare	7
Studieplan för deltagare i bebyggelsestudier på Kållandsö	10
<i>Temabeskrivningar:</i>	
Vad berättar landskapet?	19
Vad berättar ett hus? (Kartbilagan till denna del finns att hämta på länsstyrelsens webbplats)	24
Vad berättar vattnet	33
Material producerade i samband med studiecirkeln: (Sara Roland, Hushållningssällskapet Väst)	
<i>Affisch inför studiecirkeln</i>	38
<i>Att tänka på inför det egna arbetet</i> Informationsmaterial till gruppen	39
<i>Vad berättar människorna?</i> Temabeskrivning	40
Utvärdering Frågor och svar från cirkeldeltagare och ledare	51
Lokalbefolkningen tycker till om sin närmiljö (Artikel i Hushållningssällskapet tidning.)	54
Bilagor	55

Förord

I samband med arbetet med den Regionala Landskapsstrategin genomfördes bebyggelsestudier i studiecirkelns form på Kållandsö och Kinnekulle. Denna rapport beskriver studiecirkeln på Kållandsö som genomförts på traditionell sätt med ett antal träffar ledda av en cirkelledare. Genom resor i landskapet och genom självstudier har cirkeldeltagarnas gamla och nyvunna kunskaper tagit form och tecknats ner av cirkelledaren. Materialet har sammanställts i en beskrivning, benämnd *Vad berättar människorna?*

Studiecirkeln kom inte bara att handla om att peka ut kulturhistoriskt viktiga miljöer utan också om framtidsfrågor, om planering och utvecklingsmöjligheter av närmiljön. Lidköpings kommun har också tagit del av resultatet och cirkeldeltagarna blev inbjudna till ett möte med kommunens planerare och politiker. Där fick de framföra sina synpunkter på utvecklingen av Kållandsö.

Det är en förhoppning att det material som tagits fram kommer till användning vid kommunens fortsatta planering, kanske i samband med arbetet med en fördjupad översiktsplan. Metoden, d.v.s. studiecirkeln, kan användas för bebyggelsestudier även i andra sammanhang där delaktighet och brukarnas synpunkter är önskvärda.

Ann-Katrin Larsson
Kulturmiljöenheten

Sammanfattning

I anslutning till arbetet med den Regionala landskapstrategin fick Länsstyrelsen medel från Riksantikvarieämbetet för att även belysa bebyggelsefrågorna inom området. Intresset från ämbetets sida var framför allt metodutveckling av hur de kulturhistoriska värdena beskrivs och tas tillvara. Medlen erhöles för att ta fram och tillämpa en metod för bebyggelsestudier i strategiarbetet men arbetssättet kan också appliceras vid arbeten med landskapskonventionen.

Kulturmiljöenheten fick härigenom möjligheten att lyfta in bebyggelsen och tydligare delta i arbetet med länets regionala landskapsstrategi, som kallas Vänerskärgrården med Kinnekulle. Strategin består i sin tur av tre olika delprojekt: Människor och natur och i Vänerskärgrården; Kållandsö - ett rikt och levande landskap; samt Hållbar infrastruktur för mjuk besöksnäring.

Ett material har tagits fram för att i en studiecirkel bedriva bebyggelsestudier på Kållandsö och Kinnekulle. Denna rapport redovisar underlagsmaterial och resultatet från en studiecirkel på Kållandsö i Lidköpings kommun.

Metoden var att i studiecirkelns form genomföra bebyggelsestudier. Syftet med projektet var att lyfta fram och belysa bebyggelsen och dess kulturhistoriska värden i ett helhetsperspektiv, samt att främja medborgarnas deltagande och intresse för dessa värden. I studiecirkeln kan deltagarna utbyta synpunkter och kunskap som kan sammanställas och tillgängliggöras. Metoden och studiematerialet har utvecklats i ”Agenda K-anda”, med inriktning på medborgardialog och fokuserar på bevarande och nyttjande av Kållandsös kulturvärden.

En konsult anlätades som tillsammans med en referensgrupp tog fram ett material för att genomföra studiecirkeln. Materialet består av en handledning till cirkelledare, studieplan för cirkeldeltagarna och ett antal temabeskrivningar, vilka är sammanställda från befintligt kunskapsunderlag. Kartor över området framställdes där tidigare uppmärksammade intressanta byggnader markerats. Temabeskrivningarna bestod av *Vad berättar landskapet?*, *Vad berättar ett hus?* och *Vad berättar vattnet?* Förutom beskrivningar och exempel innehöll materialet också förslag till frågor som kunde besvaras som *Vad tycker du?* och förslag till fördjupningslitteratur för självstudier m.m.

På Kållandsö hölls inledningsvis övergripande kurser om det historiska landskapet. Inom delprojektet *Kållandsö - ett rikt och levande landskap* genomfördes kurser om landskapet, historiska kartor m.m. Även bebyggelsestudien är inordnat i detta delprojekt. Tretton personer, främst öbor, genomförde cirkeln som en fördjupning av andra kurser.

Ett viktigt moment i studiecirkeln var resor eller vandringar i landskapet. Två vandringar genomfördes på Kållandsö, en på land och en till sjöss, båda under ledning av Vänermuseet. Förutom vandringar ingick också att cirkeldeltagarna själva skulle välja ut kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer. Deltagarna skulle fotografera

dessa, presentera och motivera sitt val inför de andra i gruppen. Man skulle också fundera över Kållandsö framtid och hur man ville att ön skulle utvecklas.

De olika förslagen redovisades för gruppen och ett gemensamt urval togs fram, vilket sammanställdes till ytterligare en temabeskrivning, *Vad berättar människorna?* d.v.s. cirkeldeltagarna. Denna beskrivning kan ses som studiecirkelns resultat. Många berättelser och beskrivningar kom att handla om det immateriella kulturarvet och om den lilla människan. Livet i anslutning till vattnet och Vänern beskrivs och lyfts fram. Här finns också uppslag och idéer om den framtida utvecklingen av Kållandsö. Vikten av att stränderna förblir tillgängliga och att bebyggelsen i skärgården bevaras. Vidare finns förslag på var bebyggelsen kan utvecklas och vilka delar av ön som inte bör bebyggas. Vägnätet, som utgör en begränsning för utvecklingen av Kållandsö, lyftes också fram. De smala krokiga vägarna är en tillgång för landskapet, men är alldeles för underdimensionerade framför allt under sommaren. Detta skapar konflikter mellan boende och turister som ska besöka Läckö slott och Spiken. Det är trångt och farligt att gå och cykla och det är brist på parkeringsplatser, t.ex. vid Spiken. Det finns vägar som är viktiga historiska dokument och som ska bevaras i oförändrat skick men man för också fram förslag på hur en del vägar kan utvecklas och förändras.

Genom cirkelledaren har resultatet ställts samman och kan nu förmedlas i denna rapport. Här finns uppslag och idéer om Kållandsös framtida utveckling. Cirkeldeltagarna var också angelägna att deras synpunkter fördes vidare och inte glömdes bort inför den fortsatta planeringen. Intresset från planerare och politiker Lidköpings kommun bidrog till att deltagarna inbjöds till ett möte där de fick presentera tankar och idéer omkring öns framtid.

Studiecirkelns resultat har också inarbetats i delprojektet Kållandsö - ett rikt och levande landskap. Hur materialet för övrigt kan användas eller tas tillvara är upp till kommunen och deltagarna själva. Det finns möjlighet att genomföra flera studiecirkel och det finns också möjlighet att använda studiecirkeln som metod inom andra geografiska områden eller miljöer. Parallellt med denna studiecirkel har ett liknande arbete bedrivits på Kinnekulle, vars material redovisas i en rapport.

Det fanns också intresse att delta i en studiecirkel om byggnadsvård och hur man bygger en "Krake". Kraken är en tältliknande förrådsbyggnad täckt med vass som för många Kållandsöbor representerar den lokala byggnadstraditionen och utgör ett kännetecken för Kållandsö.

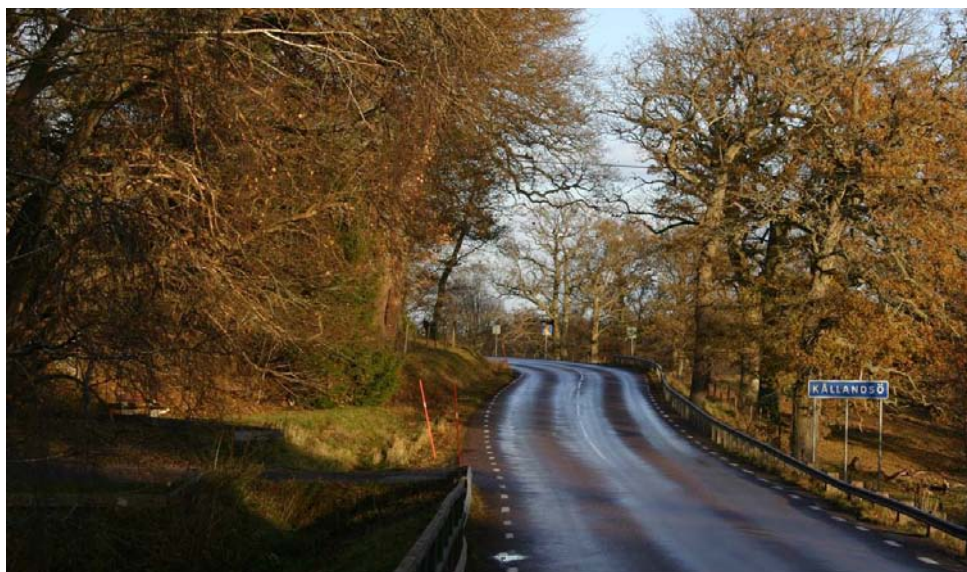
Hur blir man delaktig i samhällsprocessen och hur tas den enskildes kunskaper och intressen tillvara? Vid möten mellan människor och vid samtal förs ofta synpunkter och värderingar fram som sällan tecknas ner eller förs vidare. Studiecirkeln kan vara en metod att samla in synpunkter och kunskap om vad medborgarna tycker och tänker och ibland kan själva processen vara målet. I detta fall finns cirkelns resultat, som i sig är en del av en process, sammanfattad i beskrivningen, *Vad berättar människorna?* som återfinns längre fram i rapporten.

Bebyggelsestudier på Kållandsö

Vad tycker du är
kulturhistoriskt värdefullt ?

Handledning

för cirkelledare

Schema

Moment 1. Presentation av studiematerialet

.....
.....
.....
.....

Moment 2. Fältvandring bland husen

.....
.....
.....
.....

Moment 3. Fältvandring till sjöss

.....
.....
.....
.....

Moment 4. Själständigt arbete (endast kursdeltagarna)

.....
.....
.....
.....

Moment 5. Presentation av det egna arbetet

.....
.....
.....
.....

Moment 6. Gemensamt urval

.....
.....
.....
.....

Moment 7. Bearbetning och återkoppling (endast studiecirkelledaren)

.....
.....
.....
.....

Moment 8. Presentation av resultatet och utvärdering

.....
.....
.....
.....

Vad tycker du är kulturhistoriskt värdefullt?

Handledning för bebyggelsestudier på Kållandsö

Inledning

Länsstyrelsen har inom ramen för den Regionala Landskapsstrategin erhållit särskilda medel från Riksantikvarieämbetet för att belysa bebyggelsefrågorna på Kållandsö. Inom arbetet med den Regionala Landskapsstrategin kommer flera delprojekt att genomföras varav ett med inriktning på Kållandsö. För att kunna medverka och fördjupa kunskapen om bebyggelsen i detta område har ett studiematerial tagits fram bestående av dels befintligt kunskapsunderlag och dels kortfattade beskrivningar av ett antal teman. För Kållandsö är dessa teman: Vad berättar Landskapet? - Vad berättar vattnet? och - Vad berättar ett hus? Studiecirkeln får ses som en metod för att genomföra en dialog med människorna på Kållandsö. Denna handledning för cirkelledaren är en beskrivning av studiecirkeln innehåll och uppläggning.

Syfte

Syftet med studiecirkeln är att få en dialog med brukare, boende och näringsidkare på Kållandsö. Målet med studiecirkeln är att ta fram en beskrivning av bebyggelsestrukturerna och kulturmiljön på Kållandsö med aktuella värderingar av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Cirkeldeltagarna ska vara med och definiera samt beskriva vad som är

kulturhistoriskt värdefullt och hur dessa värden kan tas tillvara, brukas och bevaras.

Studiecirkeln ska främja medborgardeltagandet så att den kunskap som finns i bygden tas tillvara vid värdering av bebyggelsen. Detta kan i förlängningen leda fram till ett nytt kunskapsunderlag som är väl förankrat lokalt.

Instruktioner till cirkelledaren

Denna handledning är en vägledning för cirkelledaren och ett förslag till hur en studiecirkel kan läggas upp. Det ingår olika moment som utgör basen i cirkeln men antal träffar kan naturligtvis varieras utifrån gruppens sammansättning och intressen. Eftersom detta är en del i ett större projekt är det angeläget att återkoppling sker till Länsstyrelsen och arbetet med den Regionala Landskapsstrategin. Görs förändringar i studieplanen ska detta framgå av slutredovisningen. Extern expert kan anlitas vid något eller några av momenten.

I cirkelledarens uppgift ingår att ställa samman det material som tas fram i studiecirkeln. Detta material kan förhoppningsvis arbetas in i ovan nämnda temabeskrivningar och utgöra en del av ett nytt kunskapsunderlag för det framtida arbetet med kulturmiljön på Kållandsö. Resultatet bör vara sammanställt och klart i början av hösten 2007.

Material

Till ditt förfogande har du ett material bestående av tre olika temakompendier ”Vad berättar ett hus?” ”Vad berättar landskapet?” och ”Vad berättar vattnet?”. Kompendierna beskriver översiktligt den äldre bebyggelsen på Kållandsö, kulturlandskapet med inslag av fornlämningar m.m. och Vänerns betydelse för befolkning på Kållandsö under århundradens lopp. Därutöver kommer en del befintligt material som inventeringar m.m. att kopieras och göras tillgängliga. De kan användas som jämförande material i de aktiviteter som förekommer inom studiecirkeln. Flera av de befintliga inventeringarna är lite äldre och kan presenteras som kulturmiljövårdens tidigare ställningstaganden.

I kursinbjudan kan också framgå att man kan ta med äldre fotografier av byggnader eller miljöer som är intressanta och som man vill visa andra. De äldre fotografierna kan också användas som jämförelsematerial i de egna studierna.

Frågeställningar

I kompendierna och i studieplanen som distribueras till kursdeltagarna finns en rad frågor som ska vara vägledande vid materialinsamlingen. Samtliga frågor har sammanställts i slutet på detta dokument. Frågorna är ställda så att studiecirkeln kan producera ett material som besvarar följande frågeställningar:

Vad anser du vara kulturhistoriskt värdefull bebyggelse? (eller Vilken bebyggelse anser du vara kulturhistoriskt värdefull?)

Vad tycker du är värt att bevara, och varför?

Kan den äldre bebyggelsen användas på annat sätt? Finns det idéer och förslag till nya verksamheter för den äldre bebyggelsen?

STUDIEPLAN

Genomförande

Gruppsammansättning

Inom det övriga arbetet med den Regionala Landskapsstrategin på Kållandsö anordnas en så kallad bykurs under ledning av Länsstyrelsens landsbygdsenhet. Denna studiecirkel är en fördjupningsstudie av bebyggelsen i kulturlandskapet och rekrytering av deltagare i studiecirkeln kommer i huvudsak att ske inom ramen för bykursen.

Grupperna bör inte vara för små och inte eller för stora. Det måste vara tillräckligt många deltagare för att en diskussion ska kunna föras men inte fler än att en bra gruppdynamik skapas där alla känner sig delaktiga. Utifrån antalet anmälda bildas en eller flera studiecirklar.

Lagom antal deltagare i varje cirkel är troligen 8-12 personer.

Kunskapsuppbyggnad

Moment 1. Presentation av studiematerialet

Vid förstaträffenskastudiematerialet presenteras. Materialet består av temabeskrivningar av olika bebyggelsemiljöer och spår i landskapet som är vanliga för Kållandsö. ”Vad berättar ett hus?” beskriver speciella bebyggelsemiljöer på Kållandsö, vad är typiskt för området och vilken typ av bebyggelse skapar öns

speciella karaktär? ”Vad berättar landskapet?” handlar om landskapet vars egenskaper skapat förutsättningar för människans liv och bebyggelse på Kållandsö. ”Vad berättar vattnet?” beskriver Vänerns betydelse för Kållandsöborna genom tiderna. Hur har närheten till vattnet påverkat bebyggelsen och människornas liv på Kållandsö? Materialet är baserat på befintligt underlag och inventeringar som gjorts tidigare. Temabeskrivningarna är fokuserade på helheten; bebyggelsen och kulturlandskapet.

Det är viktigt att i studiecirkelns arbete fokuserar på bebyggelsen för att resultatet skall kunna sammanställas till ett användbart material och kanske ingå i ett nytt kunskapsunderlag.

Alla kursdeltagare får varsitt exemplar av kompendierna så att de kan läsa på och använda dem i arbetet vid de olika momenten.

Som komplement till temakompendierna ska berörda delar av de befintliga inventeringarna göras tillgängliga, kopieras. Detta material är tänkt att förtydliga kulturmiljövårdens tidigare ställningstaganden och utgöra ett material som kursdeltagaren kan förhålla sig till.

Moment 2. Fältvandring bland husen

För att ge ytterligare djup till temapresentationerna anordnas fältvandringar. Fältvandringarna genomförs i områden som är beskrivna. Materialet kan då fungera som utgångspunkt för diskussioner på plats.

Välj själv ut ett lämpligt område som innehåller exempel på bebyggelse och inslag i landskapet som kompendierna beskriver. Fältvandringarna innebär i det här fallet att cirkeldeltagarna tillsammans med dig, och/eller tillsammans med någon som anlitas externt går en på

förhand bestämd runda och diskuterar upplevelser och intryck utefter vägen. Fördelen med denna metod är att ett mer jämbördigt samtal ska uppstå där flera kan känna sig delaktiga. Det är alltså ingen vandring där du ska undervisa och deltagarna lyssna. Vid denna fältvandring ska byggnader, dess utseende och kanske konstruktion och funktion diskuteras. Detta görs för att skapa en djupare innebörd till de temabeskrivningar och annat material som studerats vid första kursmomentet. Dessa diskussioner ska förhoppningsvis ge en bättre grund för deltagarna att själva börja fundera över bebyggelsen i sin omgivning.

Moment 3. Fältvandring till sjöss

Kulturlandskapet på Kållandsö är präglad av närheten till Väner. Bebyggelsen, fornlämningar och verksamheter är anlagda och byggda i förhållande till vattnet. Det är därför viktigt att belysa kulturmiljöer i närheten till vattnet. Denna fältvandring sker till sjöss och kursdeltagarna åker med båt längs kusten på Kållandsö. Med temabeskrivningarna ”Vad berättar vattnet” och ”Vad berättar landskapet” som underlag diskuteras lämningar och miljöer som passeras under turen. Fältvandringen till sjöss leds företrädesvis av någon som är väl förtrogen med Kållandsö och dess sjömiljöer vilket eventuellt kräver en extern ledare.

Moment 4. Självständigt arbete

Till detta tillfälle har utrustning till det självständiga arbetet delats ut. Fältvandringarna har avslutats och alla kursdeltagare har fått varsin engångskamera. Efter den sista fältvandringen (till sjöss) ska det självständiga arbetet börja d.v.s. med att dokumentera bebyggelsen på egen hand. Det ska finnas gott

om tid till nästa gemensamma träff. Deltagarna ska få utrymme och tid att själva reflektera över sin omgivning. Med stöd av de frågor som finns i slutet av studieplanen är det dags att fundera och beskriva sin omgivning. Med kameran till hjälp dokumenteras byggnader som de tycker har ett kulturhistoriskt värde. Hänvisa till det material som delats ut och de frågor som finns i studieplanen och i beskrivningarna. Det är viktigt att ge deltagarna en plats och sista dag där de måste lämna in engångskameran för framkallning.

Bearbetning

Moment 5. Presentation av det egna arbetet

Vid detta tillfälle är det tänkt att kursdeltagarna ska presentera det material som de själva tagit fram. Nu är det viktigt att alla inlämnade filmer är framkallade. Tanken är att alla ska få möjlighet att visa ett antal av sina bilder och förklara varför man valt ut byggnaderna i fråga och beskriva det kulturhistoriska värdet.

Nu om inte tidigare kan man också jämföra hur bebyggelsen ser ut idag med utgångspunkt från de äldre fotografierna som deltagarna letat fram och tagit med sig.

Vid detta tillfälle är det viktigt att du som ledare för studiecirkeln för anteckningar över vad som sägs vid presentationerna. Förhoppningsvis har deltagarna också skrivit ner sina funderingar. Fråga gärna om detta. Dina anteckningar kommer att vara avgörande för studiecirkeln resultat.

Moment 6. Gemensamt urval

Efter förra kursmomentet bör du som cirkelledare ha en god överblick av det material

som deltagarna samlat in. Vid detta moment ska gruppen gemensamt göra ett urval av det material som de enskilt har samlat in. Finns det några gemensamma ståndpunkter som gruppen kan ta fasta på? Finns det byggnader som flera i gruppen tycker är av kulturhistoriskt värde? Försök att få deltagarna att begränsa sitt gemensamma material genom att diskutera fram ett mindre urval. Till detta tillfälle ska det även finnas en bra karta att fästa upp de utvalda fotografierna på.

Det här momentet avslutar studiecirkeln aktiva del. Det är därför viktigt att urvalsarbetet leder fram till ett användbart material. Det är bra om deltagarna enas om ett begränsat material och att objekten inte blir för många. Att koppla bilderna till kartan ska förhoppningsvis leda till att gruppens ställningstagande till bebyggelsen på Källandsö kan redovisas. Det är även vid detta moment viktigt att du (som cirkelledare) för anteckningar över deltagarnas ställningstaganden och motiveringar. Detta moment är det sista tillfälle du har att samla in det som ska utgöra underlaget för bebyggelseanalysen och för den komplettering av temasammanställningarna som nu ska göras.

Detta behöver samlas in:

1. Kartmaterialet med de utvalda bilderna
2. Kursdeltagarnas egna anteckningar
3. Dina egna anteckningar från moment 4 och 5

Analys

Moment 7. Bearbetning och återkoppling (Cirkelledarens sammanställning)

Det material som du har samlat in ska bearbetas och analyseras. Förhoppningsvis kan du bearbeta resultaten från studiecirkeln till ett material som kan kopplas till de temabeskrivningar som presenterades vid moment 1. Eftersom de främst beskriver miljöer som redan tidigare varit utpekade som kulturhistoriskt värdefulla kommer gruppens nyproducerade material att ge en bredare och mer aktuell bild av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen på Kållandsö. Studiecirkeln tillägg kan t.ex. vara redovisat som text i annan färg.

Moment 8. Presentation av resultatet och utvärdering

Som avslutning av studiecirkeln anordnas en avstämningsträff där deltagarna får ta del av det omarbetade materialet. I samband med att du presenterar de reviderade beskrivningskompendierna är det viktigt att få deltagarnas åsikter om det färdiga materialet. Speglar beskrivningarna deras åsikter? Finns det något som helt har fallit bort, och vad beror det på?

Detta blir ett utmärkt tillfälle för utvärdering av studiecirkeln. Deltagarna ska vid detta tillfälle få varsitt exemplar av det slutliga materialet. Materialet är tänkt att ingå i redovisningen av den Regionala Landskapsstrategin och vara klart senast augusti 2007.

Lycka till med kursen!

Frågor som återfinns i cirkel- deltagarnas studieplan:

1. Finns det några byggnader som du tycker är kulturhistoriskt värdefulla och som inte finns med i beskrivningarna?

.....
.....
.....

2. Vad tycker du är värt att bevara, och varför?

.....
.....
.....

3. Används byggnaderna idag? Om inte har du något förslag till verksamhet som byggnaderna skulle kunna innehålla?

.....
.....
.....

4. Tycker du att någon typ av byggnad saknas i kompendierna?

.....
.....
.....

5. "Vad berättar...kompendierna" tar upp ett antal teman, finns det något tema som du tycker saknas?

.....
.....
.....

6. Vad tycker du om bebyggelsen på Kållandsö?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

7. Vilka platser upplever du som viktiga för möten med andra människor?

.....
.....
.....

8. Vilka kulturmiljöer är viktiga för dig och på vilket sätt?

.....
.....
.....

9. Vilka åtgärder kan göras för att öka tillgängligheten och upplevelsen av kulturmiljön i på Kållandsö?

.....
.....
.....

10. Vilka förändringar skulle du vilja se i din närmiljö?

.....
.....
.....

11. Vad är kulturarv för dig?

.....
.....
.....

12. Vilka kulturarv värdesätter du i din omgivning?

.....
.....
.....

13. Vilket kulturarv bör finnas kvar i framtiden?

.....
.....
.....

14. Var bodde man förr? Har du eller dina släktingar flyttat inom Kållandsö?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

15. Var gick man i skolan förr i tiden? Var går man i skolan idag?

.....
.....

16. Var handlade man?

.....
.....

17. Hur har föreningsverksamheten varit i området? Vilka föreningar har du varit med i?

.....
.....

18. Vad gjorde man på fritiden förr? Vad gör du på fritiden idag?

.....
.....

19. Var jobbade man? Finns det lämningar kvar från de gamla arbetsplatserna?

.....
.....

20. Var gick man i kyrkan? Finns det någon kyrka eller missionskyrka som är speciellt viktig för dig?

.....
.....

21. Var badade man förr i tiden? Var badar man idag?

.....
.....

22. Fanns det några badstugor?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

23. Finns det lämningar kvar i landskapet efter hus eller verksamheter som du skulle vilja ta upp?

.....
.....

24. Hur ser framtiden ut, var tycker du man ska bo på Kållandsöi framtiden?

.....
.....

25. Var ska de nya husen ligga?

.....
.....

26. Var kan man arbeta i framtiden?

.....
.....

27. Finns det gamla hus som kan få nya funktioner?

.....
.....

28. Hur går vi vidare? Hur kan vi ta vara på det vi lärt oss under denna studiecirkel?

.....
.....

29. Hur du några konkreta förslag?

.....
.....
.....
.....

Frågor från tema- kompendierna

Känner du igen dig i texten? Vad tycker du är det tydligaste inslaget av historisk bebyggelse på Kållandsö ?

Mycket av den bebyggelse vi nämner är kopplad till det äldre jordbrukslandskapet. Finns det andra typer av bebyggelsemiljöer som du vill ta upp?

Vad tycker du? Stämmer beskrivningarna med din bild av ekonomibyggnaderna på Kållandsö? Finns det andra karaktärsdrag eller andra typer av ekonomibyggnader som du vill ta upp?

Denna handledning har arbetats fram efter studier av tidigare genomförda studiecirk-
lar, värderingsprocesser och studiecirkelmaterial. Genomgången material har varvats med
diskussioner och erfarenhetsutbyte mellan medlemmarna i en referensgrupp bestående
av Ann-Katrin Larsson, Jörel Holmberg, Mats Herklint, Lisa Ragnarsson och Morgan Jo-
hansson, samtliga från Länsstyrelsen Västra Götaland samt Erik Holmström, Västergötlands
museum, Marie Odenbring Widmark, Regionmuseet och Maria Olovsson, GF Konsult.

Materialet är framställt av Maria Olovsson GF Konsult på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Gö-
taland och ingår som en del i arbetet med den Regionala Landskapsstrategin. Detta arbete har
finansierats genom medel från Riksantikvarieämbetet och i huvudsak utförts under hösten 2006.

Vad berättar landskapet?

Inledning

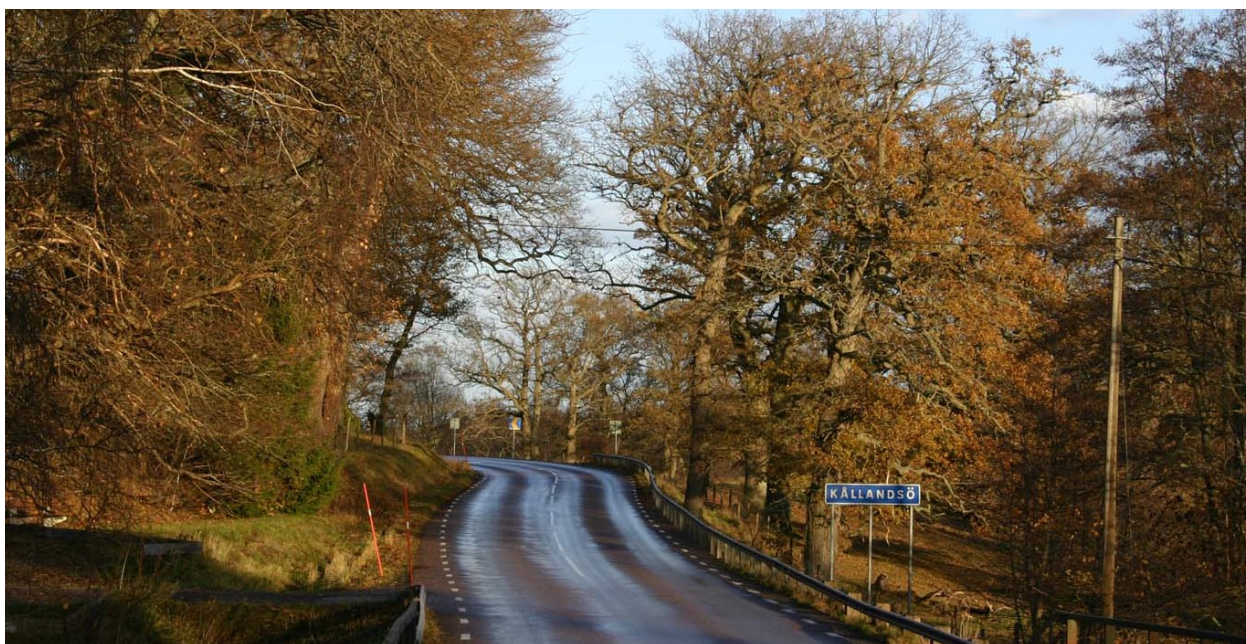
Kulturlandskapet kallas det landskap som bär spår efter människors verksamhet. Kulturlandskapet har vuxit fram under en lång tid i takt med att människan förändrat sin omgivning. Man har byggt gårdar och byar, trampat upp vägar och anlagt hamnplatser. Jordbruksmark, vägar, järnvägar, bebyggelse, industrier, fyrar och hamnplatser - i kulturlandskapet ingår allt som är brukat, byggt eller anlagt under olika tidsepoker.

Landskapet på Kållandsö

Skärgården som ramar in Kållandsö är en fortsättning av det småkuperade fastlandet som präglar Kålland. Den stora skillnaden är att bergsknallarna i skärgården omges av vatten istället för lerjordar.

Odlingsmarken begränsar sig till de inre delarna av Kållandsö och längs Ullersund, här finner man naturligt nog jordbruksbebyggelsen. Mycket av odlingsmarken har varit knuten till stora jordegendomar som storgårdar och herrgårdar. Detta ger i sin tur avtryck i stora herrgårdsanläggningar och i landskapet utspridda torpmiljöer. Här finns också inslag av mindre byar och gårdsgrupper präglade av 1800-talens skiften.

Landområdena närmast vattnet är betydligt kargare där skogsbeklädda bergsknallar givit liten möjlighet till odling. Karga områden finner man i nordvästra delarna av Kållandsö och i nordost som exempelvis i omgivningarna kring Spiken. Denna mark har istället använts som

Det finns gott om vackra vägar på Kållandsö, vägarna utgör ett värdefullt inslag i kulturlandskapet.

utmark där man lät djuren gå och beta. Här och var finns dock små torpmiljöer där odling i liten skala förekommit.

Ett av kulturlandskapets mer iögonfallande drag, har på Kållandsö grundats i dess strategiska läge vid Vätern. Läckö slott tronar på en udde i de viktiga farvattnen där närheten till gamla riksgränser gjorde Läckö till en mycket strategisk försvarsenhet.

Vägarna i landskapet

Vägar är ett viktigt inslag i kulturlandskapet. Inte sällan kan vägnas sträckning härledas långt tillbaka i tiden. Detta gör dem till en viktig komponent som binder samman övriga inslag i kulturlandskapet såsom byggnader, byar och verksamheter. Vart vägarna leder säger alltså en hel del om både historien och vår sentida utveckling av samhället.

Vägnätet på Kållandsö speglar en historisk utveckling långt tillbaka i tiden. Inte minst bär vägarna upp mot Läckö slott spår av Magnus Gabriel De la Gardies nydanande inflytande över bygden, även om sträckan från Sigges

Milstenar vid vägens kant ger en historisk dimension till dagens vägnät.

sten är äldre än 1600-tal. Vägens ålder och anpassning till terrängen och mängden av vägrelaterade objekt gör att kontinuiteten tillbaka i tiden är mycket tydlig. Vägsträckningen återspeglar också Läckös äldre indelning i representationsdel och ekonomidel (slottet och Kungsgården).

En annan kulturhistoriskt intressant väg är vägen mellan Senäte och Traneberg och

Vägen mot Läckö slott passerar godsets ekonomiska enhet Kungsgården.

Otterstad. Den bitvis kuperade och kurviga vägen passerar bl a St:a Marias kapell i Tranebergs herrgårdsbygd och den skogsrika kusttrakten kring Nore. Vägsträckan förbi kapellet och Tranebergs herrgård förstärker vägens medeltida anor. Frånsett beläggningen är vägen ett mycket ursprungligt exempel på vägar karaktäristiska för Kållandsö på grund av följsamheten i landskapet.

Vägen mellan Ekebo och Spiken är också, för bygden, en representativ väg. Vägen passerar fornlämningar från sten, brons- och järnålder. Småbyarna Berg, Ekebo och Torp har medeltida anor. Vägen ingår i gammal färdled över Vänern via Lurö mot Värmlandsnäs vilket troligen gav upphov till Ekebo gästgiveri som hade både skjuts- och roddplikt fram till 1900-talets början.

De la Gardievägen, eller Grevens väg som den även kallas som går från Ullersund vid Sunnerby upp mot Kolbotten söder om Läckö slott. Vägen är en mycket smal och rak väg som ingick i Magnus Gabriel De la Gardies stora vägprojekt mellan Lidköping och Läckö. Det är

tveksamt om vägen någonsin färdigställdes fram till slottet. Greven avsåg att ge ett monumentalt fondperspektiv på slottet, vilket tydligt framgår.

Fornlämningarna i landskapet

På Kålland och Kållandsö har vår tids kulturlandskap en mycket stark förankring i bronsåldern. Kållands typiska bebyggelsemönster, med gårdar och byar på ryggar och bergsknallar har i stora drag en lång tradition att falla tillbaka på. I motsvarande höjdlägen har bronsåldern efterlämnat skärvstenshögar och stora rösen. Sköldfyndet vid Fröslunda förstärker intrycket av norra Kålland-Kållandsö som en av centralbygderna i södra Skandinavien under bronsålder.

Flera av de fornlämningar som är synliga i landskapet sammanfaller med den bebyggelse vi ser idag. Flera av de gårdar och herrgårdar som finns på Kållandsö har föregåtts av annan bebyggelse och fornlämningarna visar på en lång kontinuitet tillbaka till förhistorisk tid. Vid Torp, söder om Spiken är steget kort mellan forntid och nutid. Sida vid sida med de nutida

En landtunga vid Fröjförden finns många fornlämningar från brons- och järnålder.

bondgårdarna ligger lämningar från stenålder, bronsålder och järnålder. Spår av förhistoriska boplatser finns i åker- och hagmarkerna vid vägen.

I landskapet vid Fröfjordens innersta del har bygden varit bebodd åtminstone sedan bronsåldern. Söder och sydväst om Otterstads kyrka går berget i dagen och där finns två hållristningsplatser som bronsålderns befolkning efterlämnat. Järnåldersbebyggelsen låg troligen på den landtunga som skjuter ut i viken. Här låg den by eller gård som sedan kom att namnge Otterstad socken. Flera järnåldersgravar ligger bland hagmarker och enbackar och tre små gravfält nära ödekyrkogården vittnar om att medeltidskyrkan troligen uppfördes vid en by.

Den största byn på Källandsö var under 1500-talet Sunnerby. Byn omfattade då omkring sex hela hemman. Här finns även resterna av St:ä Katarine kapell som troligen varit en sockenkyrka på medeltiden. Kyrkan byggdes om till både skola och hospital men revs slutligen 1709. Endast ett stenkors visar idag kyrkans plats. Gravfältet i anslutning till byn är från järnåldern och vittnar om byns förhistoriska ursprung. Det

omfattar inte mindre än ett 80-tal anläggningar, varav Kungshögen är en storhög som mäter 18 meter i diameter. Vid inloppet till Fröfjorden reser sig Sunnerby fornborg på Drakaberget. Borgen låg strategiskt i järnåldersbygden på Källandsö. Lämningarna av borgen, som numera delvis omges av skogsmark, visar att muren varit ca 130 meter lång.

Vilka åtgärder tycker du kan göras för att öka tillgängligheten och upplevelsen av kulturmiljön i området?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

På åkerbolmar i odlingslandskapet är det vanligt att man finner fornlämningar.

Vill du läsa mer?

Det medeltida Västergötland, en arkeologisk guidebok, Claes Theliander, 2004

Kultur på väg i Skaraborg, Länsstyrelsen Skaraborg och Vägverket, 1997

Vänerns fyror – lysande kulturhistoria, E. Holmström. 2000

Vänermuseet:

<http://www.vanermuseet.se>

Arkiv

Fornlämningsregistret på Länsstyrelsens hemsida: www.o.lst.se

Västergötlands museums bildarkiv:

www.vastergotlandsmuseum.se/backspegeln/bildarkiv.html

Vad berättar ett hus?

Inledning

Varje hus utgör i sig ett stycke historia, varje hus säger någonting om det förgångna. Olika typer av byggnader och olika typer av funktioner säger något om platsen och dess historia. Hantverkstraditioner, materialtillgång, politiska beslut, maktstrukturer och lagstiftning, allt påverkar den bebyggelsen vi uppför. Denna skrift är tänkt att ge inspiration och ledtrådar för att ni själva ska kunna utläsa några av de historiska epoker som påverkat och format bebyggelsen och ge er inspiration att själva upptäcka kulturhistoriskt värdefulla byggnader i er närhet.

Miljöer och byggnader som omnämns i denna beskrivning finns markerade på kartor som du finner på dokumentets sista sidor.

Bebyggelse på Kållandsö

Kållandsö har en strategisk placering i Vänern där många farleder och färdvägar historiskt sett strålade samman. Detta har i sin tur lett till att Kållandsö varit en viktig centralbygd från förhistorisk tid till nutid, vilket avspeglar sig i fornlämningar från förhistorisk tid och i bebyggelse från stormaktstiden. I dag dominerar Kållandsö av agrar bebyggelse från 1800- och 1900-talet.

Kållandsö är gammal herrgårdsbygd, där stora delar av bebyggelsen tidigare har varit sammanknutet med Läckö och Traneberg. Herrgårdsmiljöerna på Kållandsö är typiska i den mening att de har en arrondering av ekonomibygnader, parker, alléer samt av f.d. torp och backstugor. Koncentrationen av herrgårdar skapade stora bruksenheter och byggnader uppförda för icke ägande bönder. Karaktäristiskt för området är istället mängden av torp och småbruk. Även här

Ekebo 1:2 är uppför av slottskamrer Brandt 1785. Mangården ingår i en mycket intressant historisk miljö med många ekonomibygnader. Granne med gården ligger ett en gård som en gång varit gästgiveri.

har funnits byar och gårdar men de är inte lika vanliga som i länet i övrigt. Landområden närmast vattnet är för det mesta mycket karg vilket gjort att marken använts främst som utmark. Gårdsenheter och åkermark återfinns belägna lite längre inåt land och vid Ullersund.

På 1600-talet var ägarförhållandena och produktionsbilden på Kållandsös centrala delar helt dominerad av Läckö grevskap. Perioden från 1650 till reduktionen var en höjdpunkt inom byggnadskulturen i Skaraborgs län. I för-

Tranebergs huvudbyggnad, bottenvåningen har delar från 1600-talet.

sta hand genom Magnus Gabriel De la Gardies byggnadsverksamhet vilkens främsta avtryck utgörs av Läckö slott och dess anläggningar.

Känner du igen dig i texten? Vad tycker du är det tydligaste inslaget av historisk bebyggelse på Kållandsö ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Herrgårdar och gårdar

Herrgård som beteckning har sitt ursprung i 1200-talets system för frälset. De som hade råd att göra krigstjänst till häst, s.k. rusttjänst, fick sina gårdar frälsta från skattskyldighet. Därav benämningen frälsemän och frälsegårdar. Denna utveckling pågick under århundraden och får sin slutliga form i början av 1600-talet. Detta blir också utvecklingen för adelsystemet där förmåner, egendom och titlar går i arv. Efter hand har dessa gårdar intagit en särställning

Läckö slott vars monumentalitet förstärks av läget på höjdpartiet i landskapet.

därför att förmåner av olika slag börjat åtfölja dem. Detta system har sedan lett vidare till att dess bebyggelse givits en storlek och karaktär som skiljer sig från andra gårdar.

Under 1700-1800-talet förändrades adelns villkor vilket innebar att många herresäten togs över av storägande bönder.

Läckö var ursprungligen en biskopsborg då den grundlades i slutet av 1200-talet. Slottsborgen fick i huvudsak sin nuvarande utformning under Magnus Gabriel de la Gardies inflytande under 1600-talets senare hälft. Borgen anlades längst ut på Kållandsö, mitt i det mäktiga Skara stift. När Läckö kom i kronans ägo vid reformationen räknades borgen som ett av landets starkaste fästen.

Under 1800-talet stod slottet tidvis öde men iståndsattes nödortfigt under 1820-talet. Först under det senare 1900-talet har Läckö upplevt ännu en storhetstid. Turisternas intresse för slottet grundlades dock tidigt i och med den satsning som gjordes på turism på Kinnekulle under det sena 1800-talet.

Läckö slottsanläggning präglar stora delar av östra Kållandsö. I takt med att Läckös ekonomiska del koncentrerades till Kungsgården under 1800-talet kom slottet och ekonomidelen mer

Kungsgårdens huvudbyggnad.

och mer att skilja sig från varandra.

Kungsgården var förr omgiven av en mycket imponerande trädgårdsanläggning som anlades under Magnus Gabriel De la Gardies tid på slottet.

Herrgården Tranebergs ägor härstammar från medeltiden. Vid denna tid var troligen Traneberg en stormansgård. Gården ägdes även under en kort tid av Magnus Gabriel De la Gardie. Traneberg är en stor egendom som präglar kulturlandskap och bebyggelse på västra Kållandsö.

Anläggningen domineras i dag av herrgårdsbyggnaden som är uppförd på en höjd i landskapet. Kring den nuvarande huvudbyggnaden

Kungsgårdens karaktäristiska ladugård, uppförd med korsvirkesteknik.

finns husgrunder och källarvalv synliga. Dessa är från den äldsta kända huvudbyggnaden på platsen. Delar av den nuvarande huvudbyggnaden utgjorde tidigare flygelbyggnad till en äldre huvudbyggnad. Traneberg utgör idag en intressant helhetsmiljö där huvudbyggnaden är omringad av många ekonomibyggnader med olika funktioner. I landskapet kring själva jordbruksenheten finns två skolbyggnader bevarade, en arbetarbostad, flertalet torpställen och den gamla sockenkyrkan St:a Maries kapell.

Andra intressanta herrgårdsmiljöer är Odensvik på sydöstra Källandsö och Senäte herrgård. Ågora kring Odensvik härstammar från Sunnerby som en gång var största byn på Källandsö.

Gårdar

En av de båda gårdarna i Ekebo by uppfördes av slottskamrer Brandt 1785. Gården kom att fungera som kamrerboställe till Läckö slott. Gården var i kronans ägo fram till 1930. Den timrade huvudbyggnaden är uppförd som en s k salsbyggnad och är mycket tidstypisk i sitt utförande. Gården har många byggnader bevarade såsom ladugård, magasin, dass samt drängstuga. Det två gårdarna bildar med sina

En mejeribyggnad uppförd i tegel finns bevarad på Odensvik herrgård.

Odensvik herrgård, uppförd 1820.

rödfärgade byggnader en tät klunga på en höjd mellan odlingsmarker, fägator och gårdsdammar. Byggnaderna ligger längs en åssträckning i kanten av en bred uppodlad dalgång. Den intilliggande gården som är uppförd på tidigt 1800-tal har varit gästgivaregård. Gästgiverirörelsen var i drift fram till 1910. Gården hade förr både skjuts- och roddplikt till Lurö. Ekebos byggnader från 1700, 1800- och 1900-talet visar en tydlig kontinuitet av agrar bebyggelse.

Ekonomibyggnader

Kring varje gård och herrgårdsbyggnad finns ett antal ekonomibyggnader. Det är inte ovan-

Holkevarnar fanns det gott om på Källandsö. Denna kvarn står en bit norr om Siggens sten på vägen mot Läckö.

ligt att ekonomibyggnader rivs i takt med att de tappat sin funktion. Specialisering och teknikutveckling har gjort att en mängd byggnader inte längre behövs på gården. I många fall speglar byggnadernas storlek, utsmyckning och antal vilken typ av bebyggelsemiljö man närmar sig. På herrgårdarna finns ofta ett rikt antal ekonomibyggnader med olika funktioner.

På mindre gårdar är ekonomibyggnaderna inte många till antalet utan man har låtit många funktioner samsas under samma tak. Under medeltiden var det vanligt att man uppförde små byggnader för varje funktion. Kärnan i den medeltida gården var stugan, sädesladan och fähuset.

Bondgårdens ekonomibyggnader ska täcka många behov. Djuren ska ha tak över huvudet, foder och matvaror ska förvaras och råvaror ska förädlas. Även om byggnadernas form och standard har förändrats över tid har grundbehoven varit de samma. I Västsverige började man tidigt att bygga ihop de olika funktionerna till långa längor. En ladugårdslänga kan i dessa trakter vara uppförd i olika byggtekniker. Stall- och fähusdelen var ofta timrad och foder- och sädesladan kunde vara uppförd i skiftesverk.

Karaktäristiskt för Kållandsö har varit de stora och välbyggda magasinsbyggnaderna och den så kallade holkkvarnen. På Kållandsö är idag flera ståtliga magasin rivna, dock finns fina exemplar kvar bl a på Kungsgården och vid Odensvik. Magasinen känns igen på sina små vädringsluckor som återfinns på flera nivåer i fasaden för att det magasinerade innehållet skulle kunna hållas torrt. Holkkvarnen finns representerad i två exemplar på Kållandsö, en står vid vägen mellan Sigges sten och Läckö och en finns uppställd vid hembyggdsgården i Otterstad. På Kållandsö har det funnits ett stort antal holkkvarnar.

Den för Kållandsregionen speciella kraken. Foto: Hans Claesson, Västergötlands museum.

Ett gammalt dass finns bevarat på en av gårdarna i Ekebo.

Odensvik berrgård har många äldre ekonomibyggnader, här syns ett välbevarat magasin.

En unik byggnad för Källandsö och delar av Källand är den s k kraken. Med störor och vass har man uppfört byggnaden vid småbruk och fiskartorp. Taket är lagt av vass och går ner till marken på långsidorna. Ingången är i gaveln som ofta är byggd av bräder. Kraken har använts som förvaringsbod för fiskeredskap.

Vad tycker du? Stämmer beskrivningarna med din bild av ekonomibyggnaderna på Källandsö? Finns det andra karaktärsdrag eller andra typer av ekonomibyggnader som du vill ta upp?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Brattska gravkoret från 1767 fick stå kvar på Senäte ödekyrkogård då kyrkan från 1100-talet revs 1854.

Torp

Möjligheterna till jordbruk i vanlig bemärkelse begränsades av att de goda jordar som fanns ofta låg inom storgodsens domäner. 1800-talets befolkningsökning var som högst i befolkningsgruppen torpare och backstugesittare. På lands-

Ett välbevarat torp vid Traneberg, typisk placering på impediment vid gränsen till skogsmark. Den lilla stugan är omgiven av fruktträd.

bygden mångdubblades antalet backstugor och torp. En omfattande nyodling resulterade i att många torp anlades vid de magra utkantsområdena. Den timrade enkelstugan med ett rum och kök med en liten farstu är den vanligaste byggnadstypen för torpställen. Stora delar av befolkningen på Kållandsö utgjordes förr av småbönder, torpare och fiskare. Överhuvudtaget sökte man det mesta av sin försörjning i vad sjön kunde ge. Försörjning för de boende på torpställena på Kållandsö utgjordes ofta av en kombination av arbete på herrgården, egen odling i liten skala, och fiske.

Mycket av den bebyggelse vi nämner är kopplad till det äldre jordbrukslandskapet. Finns det andra typer av bebyggelsemiljöer som du vill ta upp?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Otterstads nya kyrka, uppförd 1853-54.

Vid samhället Spiken var förr många backstugor samlade. Det var från denna obesuttna befolkning som yrkesfisket senare växte fram då fisket blev mer rationellt under det tidiga 1900-talet.

Kyrkor och kyrkmiljöer

Det har funnits många byar på Kållandsö. Ultered, Sunnegata, Sunnerby, Senäte och Traneberg är några exempel. Många byar har sedan gått upp i någon större gård eller herrgård. Kållandsö rymde under långt tid även många socknar. St:a Maries kapell vid Traneberg, St:a Katarines kyrka vid Sunnerby, Otterstad medeltidskyrka och Senäte kyrka fanns alla under medeltiden.

I Otterstad finns idag Kållandsö största och modernaste sockenkyrka. När den byggdes 1854 ersatte den en 1200-talskyrka vars ödekyrkogård fortfarande finns bevarad i byn. Den nya

Vill du läsa mer?

Så renoveras torp och gårdar, O. Hidemark m.fl. 1982

Gårdar i Västergötland – en bebyggelsehistorisk översikt. 2004

Böndernas bygge. Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige.

Vänerns fyrar – lysande kulturhistoria, E. Holmström. 2000

Tidernas Lidköping, staden och bygden
En bok om kulturmiljöer i Lidköpings kommun, 1991

Bondens hus, en skrift om lantbrukets äldre ekonomibyggnader, Länsstyrelsen Västra Götaland, 2002

Agrarhistorisk landskapsöversikt, Västergötland och Dalsland, Länsstyrelsen Västra Götaland, 2002.

Det medeltida Västergötland, en arkeologisk guidebok, Claes Theliander, 2004

Arkiv

Fornlämningsregistret på Länsstyrelsens hemsida: www.o.lst.se

Västergötlands museums bildarkiv:
www.vastergotlandsmuseum.se/backspegeln/bildarkiv.html

Vänermuseet:
<http://www.vanermuseet.se>

Lantmäteriet – Historiska kartor.
www.lantmateriet.se

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister
www.bebyggelseregistret.raa.se

St:ta Mariës kapell fick sin nuvarande utformning 1750-talet, delar av byggnaden härstammar från 1100-talet.

Vad berättar vattnet?

Inledning

Vänern, Sveriges största insjö är i mångt och mycket ett innanhav, där kontakterna över vattnet, ofta har varit mer betydande än in mot land. För Västergötlands del bildar landgränsen mot Vänern en del av EU's största insjöskärgård som omger huvudöarna Källandsö och Torsö.

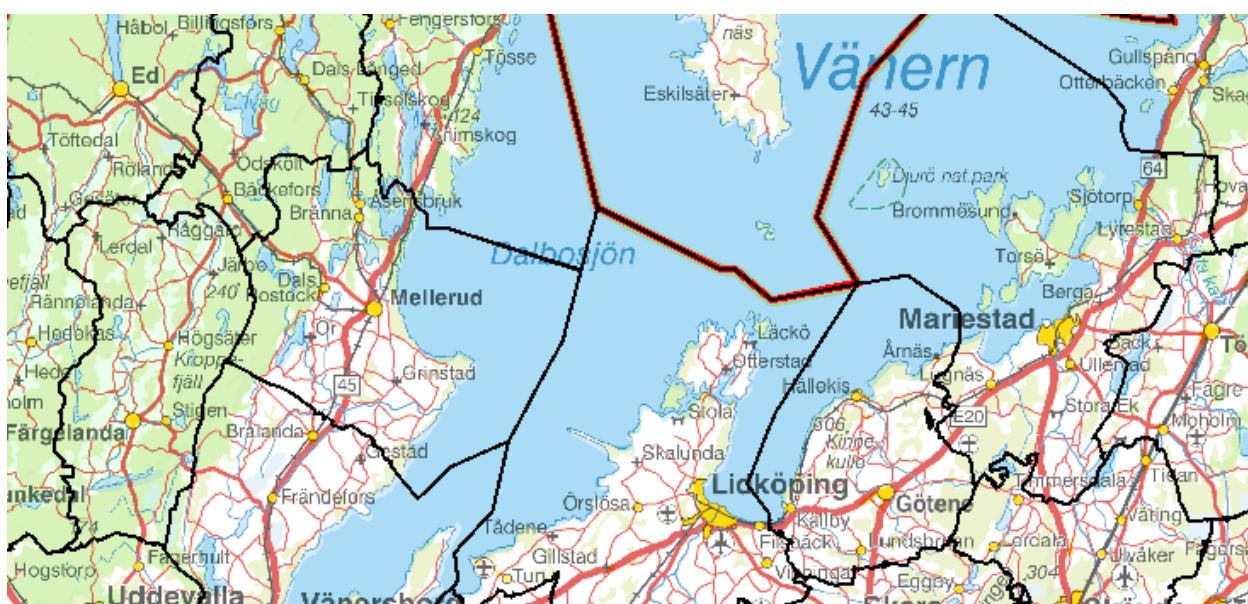
Hela Källands härad är rikt på fornlämningar, vilket är ett tecken på områdets betydelse och strategiska läge då vattnet erbjöd de bästa kommunikationsmöjligheterna.

Källandsö har varit befolkat sedan forntiden, läget vid Vänern har på många sätt varit avgörande. Mer sentida verksamheter har på grund av läget vid Vänern vuxit fram och skapat förutsättningar för människors försörjning. Fiskeläge, hamnar, sjökrog och båtvarv är några tydliga exempel.

Mycket av den sentida bebyggelsen på Källandsö är uppförd utifrån att vi färdas på land, men så har det inte alltid varit. Som kommunikationsled, fraktväg och utkomst har läget vid Vänern varit av avgörande betydelse. Gamla riksgränser och handelsvägar var också en förutsättning för människors närvaro i området.

Vänern som färdväg

Källandsö bildar med Ekens skärgård en av huvudstråken i Vänern med stark historisk förankring. Flera rösen och stensättningar vittnar om människans närvaro för ett par tusen år sedan. Sjöfarten i södra och centrala Vänern har passerat genom Ekens skärgård, denna trafik pågick långt in på tidigt 1900-tal. Här for också pilgrimer som var på väg mot S:t Olofs grav i Trondheim. Som huvudstråk mellan Vänerns västra och östra delar är den historiskt sett

Källandsö strategiskt placerad "mitt i Vänern".

en av de mest intressanta maritima miljöerna i Väneren. Större fartyg går numera norr om skärgården.

Det är först i historisk tid som bofast befolkning vistats i skärgården. På Stor-Eken tillkom ett skogsvaktartorp på 1600-talets början vilket troligen var det första fasta bosättningen i skärgården. Vid 1800-talets början tillkom torpet Gröneberg. Skogsvaktaryrket kom att prägla torpens invånare även om lots, prickhållare och skutskeppare också varit boende här. Här har även inrymts en sjökrog. Till skillnad från bonden kunde torparen inte försörja sig på jordbruk även om en liten odling förekom.

Lotsarna på Stor-Eken hör samman med kanalsjöfartens utbyggnad då Väneren blev en del av kustsjöfarten. Detta bidrog till att Väneren fick ett organiserat lotsväsende på 1810-talet. Lotsuppdraget var kopplat till sommarhalvåret då seglationsverksamheten var i full gång. Då skulle lotsen stå till tjänst med lotsning eller undsättning av fartyg. Vänerlotsarna rekryterades främst bland de sjökunniga och mångsysslade kust- och skärgårdsborna. Samma gäller prickhållarna, som svarade för vård och skötsel av sjömärken och farledernas utprickning.

Frakt och handel

Långt in på 1900-talet var det stor trafik på den medeltida huvudleden Källandsö – Lurö - Värmlandsnäs. Gästgivaregården på Lurö var en knutpunkt där man ansvarade för rodden av resenärer mellan Ekenäs på Värmlandsnäs och Spiken på Källandsö.

Historiskt präglades sjöfarten och handeln av byteshandeln mellan de skogsrika delarna

i norra Väneren och de jordbrukstata södra delarna. Källandsöbönderna drev en intensiv bondeseglotion. Från 1850-talet domineras skutsjöfarten av småskeppare och partrederier. Denna verksamhet var bland annat knuten till Källandsö. Näringar kopplade till sjöfarten dominerades här av mångsyssleri såsom fiske, fraktfart, sjöfart och båtbyggeri. Under 1800- och 1900-talen sysselsatte sjönäringarna främst obesuttna kust- och skärgårdsbor.

Fyrarna och säkerheten

Under 1700-talet ökade statens intresse i sjöfarten i Väneren med bakgrund av 1600-talets ständiga krigshärjningar. En ökad försvarsberedskap, på grund av planerna för Trollhättekanalen och sedermera Göta

Källandsö med sitt läge i Väneren var en utmärkt plats för anläggandet av biskopsborgen Läckö vid 1200-talets slut.

kanal, ledde fram till en intensiv kartläggning för säkrare farleder. Pådrivande var också vänerstädernas borgerskap och brukspatroner i området som förlorat många skepp på okända grund.

I och med Göta kanals tillkomst vid 1820-30-talen började ångfartyg synas i Vänern, dessa ökade i antal under 1850-talet. Sjöfartens intensiva utveckling ledde också till att fyrväsendet byggdes ut. Ett exempel på denna utveckling är Navens fyr, tillsammans med de små ledfyrrarna ger området en bra bild av en fyr- och farledsmiljö med karaktär av sent 1800-tal. Den vita fyren markerar inloppet till Ekens skärgård. Naven är Lidköpings kommuns äldsta befintliga fyr. År 1856 byggdes ett fyrhus i trä med en lykta på väggen. Efter en ombyggnad 1886 fick byggnaden sitt nuvarande utseende - med sin karaktäristiska kombination av fyrvaktarbostad och fyrtorn. År 1952 moderniserades fyren och fyrvaktarfamiljen flyttade i land. Åtminstone sedan 1800-talets början har Naven varit sjömärke och lär även ha använts som nödhamn.

Fiske

Fisket utgjorde basnäringen för många torpare på Kållandsö. Fiskeredskapen var enkla, främst använde man sig av ljustring, rev och krok användes främst för djupvattenfiske. Nätfiske ute i öppen sjö började tillämpas först under senare delen av 1800-talet. Framåt 1900-talet, i och med att näten blev större och starkare, kom yrkesfisket igång och man kunde försörja sig enbart på fiskeverksamhet.

Ett betydande fiskeläge växte vid sekelskiftet fram vid Spiken. Fiskeläget har även på senare tid byggts ut, under 1980-talet har man t o m gjort utfyllnader ute på udden för att kunna expandera. I dag är Spikens största insjöfiskeläge inom EU. Längs vägen ut mot fiskeläget ligger egnahem från tidigt 1900-tal mellan bergknallar och trädungar. Flera av husen efterträdde backstugor vars obesuttna ägare ofta var de som kom att ägna sig åt yrkesfiske.

Skutskepparsjöfart

Skepparnas verksamhet på Kållandsö under 1800-talets senare del gav upphov till en mängd smårederier. Detta var en tid av stor

Spikens fiskeläge är EU största insjöfiskeläge.

expansion för Vänersjöfarten. Vanligt var att man gemensamt ägde en skuta vilket har rötter i äldre bondeseglation. Från Källandsö kom även skutskepparna ofta från det obesuttna befolkningsskiktet. Dessa smårederier krävde inga stora anläggningar. Möjligen delade man en sjöbod med någon annan båtbyggare. Idag finns Källandsö varv i Trelle fortfarande verksamt. På 1940-talet anlades en torrdocka för reparationer och underhåll. Verksamheten utvecklades sedan till ett varv där man byggt både tankfartyg och mindre båtar.

En av Spikens äldsta hus, troligen en f.d backstuga eller ett f.d torp.

Vill du läsa mer?

Vänerns fyrar – lysande kulturhistoria, E. Holmström. 2000

Vänermuseet:

<http://www.vanermuseet.se>

Arkiv

Fornlämningsregistret på Länsstyrelsens hemsida: www.o.lst.se

Västergötlands museums bildarkiv:

www.vastergotlandsmuseum.se/backspegeln/bildarkiv.html

Tycker du att det finns några intressanta bebyggelsemiljöer vid vattnet som du vill lyfta fram?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bilden visar torpet Gröneberg på Stor-Eken.

Bebyggelsestudier på Kållandsö

Bifogar material från arbetet:

- Affisch inför studiecirkeln
- Informationsmaterial till gruppen
- Rapporten med bilagor
- Utvärdering
- Artikel i Hushållningssällskapets tidning

Vid mötestillfällen har power point-presentationer använts, dessa är inte bifogade.

Bilderna som togs av deltagarna finns hos Lidköpings kommun och på Hushållningssällskapet Väst.

Dessutom har jag föreläst på Institutionen för Kulturvård vid Göteborgs Universitet och där berättat om projektet för magisterstudenter som läser kursen ”Integrated conservation”. Temat för föreläsningen var medborgardialog inom kulturmiljövården och jag berättade om projektet på Kållandsö som ett exempel.

/Sara Roland

Vad tycker du är kulturhistoriskt värdefullt på Kållandsö?

Var med i studiecirkeln och diskutera din närmiljö

Välkommen onsdagen den 9 maj kl. 1900
plats: Fyren (Spikens kafé och handelsbod)

Studiecirkeln genomförs som en del i projektet Kållandsö – Ett rikt och levande landskap. För mer info kontakta Sara Roland 0521-72 55 26.

Att tänka på inför det egna arbetet

Utöver de frågor som finns i studiematerialet kan det vara bra att tänka på:

Vid urvalet

- Vilka miljöer tycker du om?
- Vilka hus är intressanta, viktiga och betydelsefulla för dig? Varför?
- Vilka vägar, vilka anläggningar, vilka landskap har ett kulturhistoriskt värde?
- Finns det miljöer som berättar Kållandsös historia som inte är med i studiematerialet?
- Hur är bebyggelsen placerad i landskapet?
- Var kan man förtäta bebyggelse?
- Var får man absolut inte bygga fler hus?
- Vad är det som gör att jag tycker om detta? Varför känns denna miljö viktigt?
- Vilka platser med rester efter människor (fornlämningar, gamla tomtplatser, hamnar etc) är betydelsefulla för dig?

När du fotar

- Varför väljer du den vy du väljer?
- Vad är det som gör att denna miljö känns värdefull/viktig/vacker/intressant?
- Vad är det som gör att det är värdefull bebyggelse?

Nästa gång

Nästa studiecirkel är torsdagen den 14 juni klockan 19.00 i Spikens handelsbod
Ta med bilder, fika och dina tankar!

Lycka till!

Hälsningar Sara

telefon: 0521-72 55 26 eller 070-433 77 21

Vad berättar människorna?

Vilka miljöer, vilka hus och vilka landskap tycker en grupp Kållandsöbor är viktiga? Redovisning av resultat från studiecirkel på Kållandsö våren 2007.

Inledning

Under maj och juni 2007 har en grupp Kållandsöbor deltagit i en studiecirkel om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse på Kållandsö. De har funderat, diskuterat och fotograferat olika miljöer och byggnader som de anser har ett särskilt värde för dem själva. Studiecirkeln är en del i Länsstyrelsens projekt *Ett rikt och levande Kållandsö* som görs inom den nationella satsningen Regional landskapsstrategi som i sig är en del av den Europeiska Landskapskonventionen. Cirkelledare har varit Sara Roland från Hushållningssällskapet Väst och det har genomförts i Studieförbundet Vuxenskolas regi.

Syftet med studiecirkeln är att få en bild av hur brukarna, invånarna på platsen, upplever sin närmiljö och se vilka miljöer de boende i området uppskattar och värderar högt. Detta material bygger på tretton deltagares funderingar, idéer och fotografier och gör inte anspråk på att vara representativt för hela öns befolkning. Det är helt enkelt en samlad bild av vad en grupp Kållandsöbor tycker om sin närmiljö. Cirkeldeltagarna har varit av blandad ålder och kön. Ett fåtal markägare har deltagit och deltagarna har haft en någorlunda jämn geografisk spridning på ön. De allra flesta är infödda Kållandsöbor.

Kursens upplägg

Det har hållits fem träffar varav två har varit i fält. Under den första och inledande träffen presenterades det material som Länsstyrelsen tagit fram med kompletteringar från cirkelledaren samt information om studiecirkelns upplägg. De två nästföljande träffarna var fältvandringar tillsammans med Lars-Göran Nilsson från Vänermuseet i Lidköping. Den första fältvandringen var på land och den andra till sjöss. Vid dessa tillfällen fick deltagarna möjlighet att se och diskutera kring Källandsö från olika synvinklar.

Efter fältvandringarna fick deltagarna engångskameror och några veckor på sig att själva fotografera de miljöer de tyckte var viktiga. Här uppmanades de att tänka på att det var vad de själva ansåg vara värdefullt som var viktigt att lyfta fram – inte vad andra kan anse vara värdefullt. Det egna arbetet följdes av två träffar där deltagarna redovisade för varandra och därefter gjordes ett gemensamt urval.

Nedan följer en sammanfattning av hur diskussionerna gått i gruppen och en presentation av de miljöer som lyfts fram mest av deltagarna. Trots att många miljöer inte går att dela in i fasta kategorier har här gjorts en tematisk indelning med underliggande exempel. De exempel som lyfts fram är byggnader, miljöer eller platser som många deltagare uppgivit ha ett högt kulturhistoriskt värde för dem själva.

Uppmärksammade miljöer

Diskussionerna i gruppen har kretsat kring vikten av att bevara äldre torpmiljöer, skärgårdens utseende och de slingrande vägarnas betydelse men även det mer vardagliga kulturarvet. Samtidigt har också nutida problem och möjligheter lyfts fram. Exempel på lyckade och mindre lyckade nybyggnation har presenterats, förslag på förbättringar för de boende och diskussioner kring förtätning av bebyggelse har förts. Samtidigt har samtalsämnen hela tiden kommit in på det immateriella kulturarvet – det som inte går att ta på - såsom namn på platser och personer, berättelser om händelser och människor samt vikten av att bevara hantverk.

Den typ av miljöer som uppmärksammats mest är 1800-talets bondemiljöer som torp, gårdsmiljöer och andra byggnader och miljöer relaterade till jordbruket samt miljöer, platser och byggnader kopplade till sjöfarten och sjön. Det immateriella kulturarvet har fått en betydelsefull del i både det material som tagits fram och i de diskussioner som förts på träffarna.

Jordbrukets miljöer

De agrara miljöer som lyfts fram har varit enskilda kvarnar, torp, små ladugårdar, jordkällare, magasin men även hela gårdsmiljöer. Det har varit en tonvikt på små ställen, torp och välbevarade byggnader från huvudsakligen 1800-talet. Bland annat har Ullerö kvarn (se nummer 20 bilaga 1)¹ beskrivits som en betydelsefull byggnad och magasinet i Otterstad (5) anses av många som en viktig byggnad att bevara. Andra ställen som uppmärksammats är gården Store Hall, (6) före detta torp, Udden, (9) Skattegården (13) och små nedlagda lantbruk i mer generella termer.

Magnusberg (2) har enligt flera lyfts fram som det finaste på hela Kållandsö. En deltagare i studiecirkeln skriver: ”Gamla gårdsbyggnader som ligger i en oförstörd gårdsmiljö. Stället är en underbar idyll omgiven av skog och har stort kulturhistoriskt värde eftersom inga påtagliga förändringar skett på det senaste århundradet och bör därför bevaras på detta sätt. Här bodde bygdens egen stora fotograf August Olsson, som drunknade 1911 blott 38 år gammal. Hans tre systrar bodde kvar på stället fram till 1950-60 talet.”

Ullerö kvarn, (20) en tom ladugård (Ekeberg nr 23) och Klippan, (25) ett av Tranebergs torp

¹ Bilaga 1 och 2 är en karta med tillhörande text. I fortsättningen anges enbart siffran till kartan.

Miljöer knutna till vattnet

Närheten till sjön är påtaglig på Kållandsö – och fortfarande viktig. Gruppen har pratat mycket om skärgårdens utseende och vikten av att de öar som inte är bebodda sparas. Det är viktigt att vara rädd om skärgården, den är unik. Den bebyggelse som finns på Stora Eken, Naven, Station (gamla sjöräddningsstationen på ön Tranholmen) och Ingarö har lyfts fram som viktig och symbolisk. Flera har sagt att det borde skyddas på något sätt; ”K-märk det!” ”Var jätterädda om det, det borde inte få förändras”. Även möjligheten att komma ner till sjön återkommer i diskussionerna. Området kring Fröfjorden (4); Otterstadviken, prästgården (29) med tillhörande brygghus, kyrkan, ekarna, beteshagarna, öarna och sjön anses enligt gruppen vara mycket betydelsefull.

Karena (8) har en viktig symbolisk betydelse för många Kållandsöbor. ”Min far var med när de gjordes om på -50-talet”, uppgav en av deltagarna. Karen har tidigare restaurerats och anses inte av deltagarna vara i riskzonen att försvinna men har ändå lyfts fram.

**”Fyrar och sjömärken
borde bevaras,
finnas kvar för att de
har ett sånt värde
för folk här ute.”**

Navens fyr (7) är ett av Kållandsös mest välkända landmärken. Byggnaden som sådan har stor symbolisk betydelse och många är de Kållandsöbor som härstammar från fyrvaktare Jonsson på Naven. Dess funktion att vägleda folk till sjöss har försvunnit och idag fungerar det lilla huset som sommarstuga.

Det immateriella kulturarvet

Mycket av det som deltagarna uppfattat som viktigt är de miljöer som har en historia knuten till sig. Det är inte bara miljöer utan händelser, personer, namn och företeelser snarare än fysiska spår i landskapet. Torplämningar har lyfts fram där kanske bara några buskar eller någon sten vittnar om vilka som en gång bott där. Likaså har gruppen berättat historier för varandra på träffarna om händelser och olika berättelser om både levande och för länge sedan döda Kållandsöbor. Vissa miljöer har uppmärksammats just för att det är platser dit specifika händelser är knutna. Ibland är landskapet och bebyggelsen bevarad på platsen medan det har lyfts fram andra exempel på miljöer som helt förändrats.

Exempel på namn på platser som har en betydelse och som återkommit i diskussionerna är Toggalite, (26) Kakelöse backe (27) och Tomtahöl (28). Samtliga platser eller torpställen har fått sitt namn eftersom de som bodde där hade det så fattigt att de knappt hade mat för dagen. Det förstnämnda hade mest att äta och det sista ytterst lite.

Berättelser om händelser knutna till historiska årtal är flera. Ett axplock av de ämnen som tagits upp är tallen vid kyrkan som redan när kyrkan byggdes var 15 år gammal, berättelser om koleran och hur den påverkade öborna, berättelser om gamla Kållandsöbor, fyrvaktare, sjöhistorier mm.

Vänersborgarens grav (3) på Kolerakyrkogården. Koleran kom aldrig till Kållandsö. Historierna från tiden då koleran härjade i trakterna är många och en av dem handlar om en avliden sjöman. Prosten på Kållandsö räddade ön från farsoten genom att förvägra överfart till fastlandet, samtidigt fick ingen från fastlandet komma iland på ön. Kållandsö skonades på detta sätt från koleran och ingen insjuknade. Dock ska en sjöman ha avlidit ute till sjöss och en natt burits iland och begravits på kolerakyrkogården. Det var en begravningsplats som för säkerhets skull iordningsställdes men som aldrig behövts brukas. Sjömannen ska ha kommit från Vänersborg och denna ensamma grav på kolerakyrkogården på öns östra sida är en av de miljöer som lyfts fram särskilt av gruppen. Detta är ett stycke av Kållandsös historia som är spännande och anses ha ett högt kulturhistoriskt värde för deltagarna i studiecirkeln.

Vägarna

Kållandsö präglas av de små vägarna som för att i möjligaste mån spara åkermarken slingrar sig fram på höjderna och utmed skogskanten. Vägarna är typiska för Kållandsö och lyfts fram i gruppen som viktiga att bevara. Exempel på vägar som särskilt pekats ut av deltagarna är Tranebergsvägen; ”Underbar, det är många som tycker att den är krokig och det är den också”. Även mindre stigar och en gammal ridväg mellan Traneberg och Läckö har pekats ut. Kållandsö är fullt av platser med speciella namn; Exempelvis sträckningen mellan Låkäälle och Värnamo som kallas Bjalmalé (se karta bilaga 3). Nedan: Tranebergsvägen, Tomtahöl låg till vänster i bilden och Kakelöse backe bakom krönet.

Vid sidan av det positiva som deltagarna upplever med de speciella vägarna lyfter de även fram problemen med dem. När allt fler stugor byggs längs vägarna ökar kraven på dem och det är att man bygger ut de, breddar och ändrar dem vilket leder till att vägen förstörs.

Den enskilda väg som enligt gruppen har det största kulturhistoriska värdet är De la Gardie väg (1). Här ses en liten del av den raka väg som en gång gick hela vägen från Lidköping till Läckö slott med en träbro över vattnet mellan Backa och Öboängen.

Kulturlandskapet

Kållandsös vackra natur- och kulturlandskap har framhållits som viktigt av flera deltagare. Ekar, orkidéer, lupiner har diskuterats men även bäverhyddor och miljöerna närmast strandkanten. Många har betonat vikten av att vara rädda om allemansrätten mot sjön, att man kan ta sig iland sjövägen, och ta sig ner till sjön landvägen. Fröfjorden (4) var en av de miljöer som ansågs mest ovärderliga då deltagarna fick uppge vilka miljöer som de ansåg som allra viktigast på Kållandsö. Där borde man inte bygga mer, ansåg flera.

En grupp människor som lever och verkar i en bygd och som kanske bott där i generationer uppmärksammar andra saker än de miljöer och platser som en betraktare utifrån ser. Exempelvis lyftes ett träd på kyrkogården fram som under en period på 1900-talet fungerade som telefonstolpe.

”Det finns en åkerholme som heter stjärnan, skuren som en stjärna. Den finns kvar. Står vid ladugården vid Läckö, rakt i österut.”

Kraken har en särställning på Kållandsö. Byggnadstypen finns inte på många andra platser i landet och det byggs fortfarande nya krakar. Byggnaden som sådan passar in under nästan alla områden som lyfts fram. Det är en enkel byggnad kopplad både till sjön och till gården och kunskapen om kraken och hantverket värderas högt. Kraken som sådan är ett viktigt kulturarv för Kållandsöborna. I de diskussioner som fördes kom det upp förslag på att det borde finnas en krake nere vid Spiken så att besökande turister kan få möjlighet att titta på den.

”man borde ha krakar som folk kan sitta i”

Moderna miljöer

Även om det som uppmärksammats i studiecirkeln har en tonvikt på historiska miljöer finns det en del inslag av både 1900-talets och dagens miljöer. Själva bron över till Kållandsö med den lilla kiosken (visserligen på landsidan, se nr 10) har tagits upp som en miljö värd att bevara. Några sommarstugor har pekats ut som typiska för sin tid men även nybyggnation har kommenterats i både positiva och negativa termer. Många modernare miljöer har diskuterats men inte lyfts fram särskilt som exempelvis skolor, affärer och gamla elinstallationer. Det har också uppkommit diskussioner kring de byggnader från modern tid som snabbt försvinner som till exempel pumphus; ”Små mysiga saker, de försvinner väl de med nu.” Även de byggnader från modern tid som hunnit försvinna har noterats.

”Det finns ingen transformatorstation kvar på Kållandsö!”

1900-talets miljöer på Kållandsö; gamla strömbrytare på en ladugård (23), bilverkstaden (22) och Dalsbo (31).

Dagens Kållandsö

Under studiecirkeln gång har det hela tiden förts diskussioner kring både problem och möjligheter på Kållandsö. Nedan presenteras några av de förslag på åtgärder som deltagarna presenterat samt de problem som lyfts fram som viktiga.

Gruppen var enig om vikten av att skydda stränderna och ansåg generellt att man bör bygga där det redan är byggt. Platser där de ansåg att man med fördel kan bygga fler bostäder var Otterstad, Marinan, Skaven och Spiken. Det togs också upp som viktigt att inte bygga ihop områden som Spiken, Skaven och Naven. Kållandsö får inte bli ett område där bara den som har pengar kommer ner till sjön och där få har råd att bo året runt.

Det viktigaste är att skydda allemansrätten så att man kan komma ner till sjön, det är det primära. Rucka inte på strandskyddet!

I gruppen fördes det även generella diskussioner kring vad som fattades på Kållandsö och vilka problem som finns med bland annat kommunikation, brist på arbetstillfällen och dyra tomter som en följd av trycket på sommarstugor. Tillgängligheten till sjön var ett av de samtalsämnen som återkom flera gånger. Många Kållandsöbor tvingas pendla långt med bil, vilket är dyrt i längden, men på grund av få arbetstillfällen och dåliga kommunikationer med buss (särskilt de delar av ön som inte ligger utmed Spiken-Läckö-vägen) anses det vara enda alternativet. Samtidigt ökar priserna på hus vilket i förlängningen kan leda till att få väljer att bosätta sig permanent på ön. En hög boendekostnad sågs som ett allvarligt problem av Kållandsöborna som redan nu märker en förändring med allt färre barn i skolan och problem med barnomsorg. Många ansåg att det vore bra för ön om företag kunde etableras där så att fler kan jobba på Kållandsö, exempel på detta var dataföretag. Dock har även internetuppkopplingen brister vilket i dagsläget gör det svårt att arbeta via internet på ön. Likaså efterfrågades möjlighet att kunna köpa bensin på ön.

Vad gäller kommunikation nämndes Spiken som ett stort problemområde – särskilt sommartid. Vägarna är inte dimensionerade för den turismtillströmning som är delar av året och varken parkeringsplatser eller båtplatser räcker till. Förslag på åtgärder var att ha parkeringsavgift vilket skulle göra att de som har möjlighet cyklar istället för att ta bilen. Ett annat förslag på åtgärd för att lösa problemen vid Spiken var att bygga en alternativ infart till Spiken.

Sommarstugorna och sommargästerna har öborna levt sida vid sida med i decennier, på gott och ont. Generellt sågs det som positivt. ”Utnyttja ön som det är här och nu, alla får använda den. Men man borde lägga ny bebyggelse där det redan ligger hus.” Det finns en risk att områden blir privatiserade med vägavstängning och då inskränkning i allemansrätten. ”Det blir lätt ett vi och dom - Kållandsöborna mot sommargästerna.”

Under kursens gång har det kommit fram förslag på vad som saknas på ön. För besöksnäringen skall ansågs vissa att det borde finnas en krake vid Spiken som kan visas upp. Ingen i gruppen hade fotograferat Läckö slott men det kom ofta på tal och bland annat problemet att slottet inte syns så väl. Exempelvis ansågs några att det borde finnas ett utkikstorn så att man skulle kunna se på slottet utan att ta ner alltför mycket träd runtom. Närheten till sjön var det som lyftes fram starkast. Badplatser behövs och möjlighet för Kållandsöbor och besökande att kommer ner till vattnet både från land och från att kunna gå iland sjövägen. Utförsäljning av sjönära tomter och vägbommar sågs som ett växande problem. Det kom också upp en efterfrågan på en turbotill bad. Ett exempel på detta var att ordna turer till Eken så att man kunde åka dit och bada

”Vi ska vara rädda om de områdena vi har där det inte är byggt. Tack vare att domänverket ägt många områden finns inga stugor. Man kan gå iland, ströva, vi ska vara rädda om alla sådana områden.”

Andra förslag på förändringar som kom upp var att det borde finnas en vandringsled på ön och en cykelled ut till Kållandsö med en färja som kan forsla cyklar och mopeder. Bron från Öboängen till Backa saknas, kanske kan man ha färja där som det var ett tag under 1900-talet. Några tyckte att det var synd att de flyttar bort husen från Arn-inspelningen eftersom de kunde vara ett turistmål – en annan tyckte tvärtom att de skulle bort för att de inte passar in och ser ut som kulisser.

Avslutning

Vid den sista träffen då deltagarna skulle komma fram till ett gemensamt urval fick de själva välja ut några miljöer som de senare gemensamt begränsade ytterligare till ett fåtal som flertalet såg som absolut viktigast. Det var en reflekterande diskussion där deltagarna funderade och resonerade kring sina beslut, sina val av objekt och sin syn på sin hembygd. Under diskussionens gång kom flera på andra miljöer som de kunde ha fotograferat. ”Bussgaraget är det inget kort på, man borde ha tagit kort på Otterstad skola, Lindås och Eke skola”

Varje tidsepok speglar sin tid och det är viktigt ur en kulturhistorisk synpunkt att bevara olika delar av historien. Samtidigt kommer man lätt till frågor kring äganderätt och prioriteringar. Hur mycket skall man spara? Var går gränsen? ”Våra barnbarn kanske aldrig får se en ladugård, men hur gör vi när de inte är våra? Kanske kan man spara en” Många diskuterade kring vikten av att bevara och såg ett värde i det gamla. Deltagarna i gruppen har funderat på sin närmiljö och uppmärksammat små förändringar. ”Något har försvunnit. Man får inte längre stanna för korna vid Palmstedts” (på Spikenvägen) På samma sätt diskuterades vikten av ett brukande av jorden för att upprätthålla kulturlandskapet; korna behövs för att orkidéerna i beteshagen ska växa.

I urvalet märktes det att deltagarna tagit till sig uppmaningen att utgå från sig själva och sin närmiljö. De platser som lyfts fram i tidigare dokument och som cirkelledaren uppmärksammat togs upp i ganska liten skala och fokus var på andra typer av miljöer. Flera visade bilder på platser de själva hade en anknytning till, huset de växte upp i eller där deras föräldrar bott. Många hade en personlig koppling till byggnaden, platsen eller kunde berätta en historia om den, vem som bodde där eller vad som hände där. Många platser har också lyfts fram på grund av dess vackra läge eller en miljö som skapar en harmonisk atmosfär.

Överlag har alla i gruppen fått komma till tals och det har varit ett positivt diskussionsklimat. Det sista tillfället då studiecirkeln hölls startade lite tidigare, på initiativ av en av deltagarna, med en tur till Vänersborgarens grav och Åkerholmen stjärnan. Deltagarna fick möjlighet att fylla i en skriftlig utvärdering och även vid detta tillfälle, då ett utkast till rapport presenterades, fortsatte diskussionerna om Kållandsö och dess olika förutsättningar. Samtliga var måna om att deras åsikter nådde kommunen och inte stannade i och med att studiecirkeln var avslutad.

Utpekade miljöer

När deltagarna uppmanades att uppge max fem miljöer var det De la Gardie väg, Magnusberg, Vänersborgarens grav och Fröfjorden som återkom oftast. Vid detta tillfälle undantogs mer generella termer som ”det slingrande vägnätet” eller ”små torpställen”.

Tre eller flera:

- De la Gardie väg
- Magnusberg
- Vänersborgarns grav
- Fröfjorden
- Magasinet i Otterstad
- Store Hall
- Naven
- Karena
- Udden
- Krakarna

Miljöer som också lyfts fram:

Eckbackarna (mest södra delen av ön)

Gamla torp

Bevara hus på Eken, Naven och andra öar

Gårdar, gårdsmiljöer, husen

Vägar skogsvägar, krokiga vägar, stigar (Bjalmalé)

Dessutom har det kommit upp andra miljöer i diskussioner bland annat: skolor, missionshus, små ladugårdar på nedlagda jordbruk, liljestenen i Otterstad, kiosken vid Ulleredsbro (dock inte på ön men är en del av porten till Kållandsö), Skog i Otterstad, Eke Skola, Skattegården (jordkällare, veranda), Låkäälle, Ullersund, Skogsborg, Hörviken, Fridhem, Kolonin, Läckö Strandgård, Ullerö kvarn, Trellevarvet, Bilverkstaden, Ekebergs ladugård, torpladugårdar, elledning, Alen, björkhagen och orkidéer.

UTVÄRDERING

Studiecirkel om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse på Kållandsö

Deltagarnas utvärdering

Nio av de tretton deltagarna har deltagit i en utvärdering av studiecirkeln. Nedan presenteras en summering av deras svar under respektive rubrik.

Hur fick du reda på att studiecirkeln skulle hållas? (Informationsträff, anslag eller annat)

Merparten fick reda på studiecirkeln via en informationsträff i Otterstads församlingshem tidigare. Någon uppgav att de fått reda på det via annons i Nya Lidköpingstidningen

Vad tycker du om upplägget på studiecirkeln?

Samtliga som svarat har tyckt att det varit bra eller ok. *Bra! Det är svårt att prata om så stora saker på kort tid. Men vi lyckades bra tack vare bra upplägg och ledning. Bra, varierat och okonventionellt upplägg med både inneträffar och fältvandringar.*

Moment 1 (första träffen)

Få har svarat men någon tyckte att det var bra

Moment 2 (fältvandring på ön)

Lars-Göran Nilsson från Vänermuseet var uppskattad och han bidrog med ny intressant information. *Bra med fältvandring så man får det i verkligheten. Intressant att kunna läsa karta på plats.*

Moment 3 (fältvandring till sjöss)

Flera uppskattade detta moment med en fin sjötur och ett bra upplägg. Intressant och bra tyckte någon. *Informationsmässigt lite svårt, annars trevligt!*

Moment 4 (eget arbete)

Detta moment var uppskattat, intressant om än lite svårt till en början innan de funderat på det lite mer. *Man fick tänka till om vad som är värt att spara.*

Moment 5 (presentation av det egna arbetet)

Bra

Intressant att se allas olika tycke

Moment 6 (ett gemensamt urval)

Det var svårt eftersom det var många "detaljer" och inte stora övergripande saker.

Det var inte lätt

Bra

Hur har materialet som länsstyrelsen tagit fram fungerat?

De flesta har skrivit att det varit ett bra material som varit intressant och fungerat bra.

Hur har cirkelledaren fungerat?

Samtliga har uppgett att cirkelledare fungerat bra.

Övrigt

Nyfiken på och vill veta så mycket som möjligt oss.

Skydda strandlinjer mot bebyggelse och även öar

Mer byggnadsvård, Tycker att denna grupp är för liten, kanske inte representativ för Kållandsö, borde varit mer yngre, hög medelålder

Hoppas att det förs vidare och att det händer något av det vi framfört

Saknade bra kartor

Bra med fältvandringarna för då blir folk mer öppna och det blir fler diskussioner.

Cirkelledarens utvärdering

Upplägg

Det har varit ett bra upplägg.

Material

Det underlag som Lst tagit fram inför studiecirkeln var ganska likt det som finns beskrivit i tidigare inventeringar. Här saknade jag en ”modernare” syn på vad som är kulturarv. Idrottsplatsen, bilverkstaden och mindre platser saknades.Handledningen där upplägget beskrevs var bra.

Det är alltid lätt att kritisera och som utgångspunkt och bas fungerade materialet bra. Vid det första tillfälle då jag presenterade materialet lade jag till vad jag tyckte saknades i materialet och gruppen har själva gjort en god insats med att tillföra andra miljöer. Det blir ett bra komplement.

En reflektion: Trots att jag är utbildad antikvarie känner att jag mer står bakom det material gruppen tagit fram än det som tagits fram inför cirkeln. Men kanske hade gruppen tagit fram andra typer av miljöer (slott, kyrkor) om inte dessa lyfts fram tidigare. Man kan fundera på vilka miljöer gruppen tagit fram om det inte funnits något bakgrundsmaterial.

En praktisk detalj: Hellre digitalt format på bilderna än engångskamera. Det är lättare att hantera – dels för att man slipper handskas med kontanter men framför allt för att det är lättare att bearbeta dem.

Överlag har det varit väldigt roligt att hålla i studiecirkeln. Deltagarna har varit engagerade och måna om resultatet. De har tänkt till, utmanat sig själva och lärt sig något på vägen. Detta sätt att arbeta fungerar väl. Man ger medborgarna ansvar för sin närmiljö på ett annat sätt än annars. Det är bara viktigt att kommunen tar till sig resultatet så att deltagarna känner att deras tankar tagits tillvara och att de bidragit på ett meningsfullt sätt.

En kritik jag kan ge mig själv kan vara att jag inte fokuserat på kartor särskilt mycket. Å andra sidan hölls det en studiecirkel om äldre kartmaterial och jag valde då ett annat fokus. Vad gäller deltagarna och dess bakgrund och ålder var svårt att påverka. Det kunde ha gjorts mer reklam för studiecirkeln inför dess start. Nu var det i princip de som varit på en informationskväll om Källandsös historia som kom som deltagare till studiecirkeln. Kanske hade urvalet blivit ett annat om man gått ut med informationen på ett annat sätt, om man informerat tydligare om cirkelns starka koppling till planering och framtid. Å andra sidan var det ett problem med ekonomiska hinder för att driva flera studiecirklar än en. De deltagare som redan fanns på intresselistan räckte för att starta en studiecirkel och det var därför svårt att motivera ytterligare reklam.

Lokalbefolkningen tycker till om sin närmiljö

Vad tycker du är kulturhistoriskt värdefullt? Det var en fråga som några deltagare i en studiecirkel utanför Lidköping fick i början av maj. Under våren hölls studiecirkeln på Kållandsö om vilken bebyggelse lokalbefolkningen tycker är bevarandevärd. Tretton deltagare i olika åldrar har funderat kring sin hembygd och närmiljö och sedan valt ut de miljöer de anser ha ett kulturhistoriskt värde för dem. Cirkeln har drivits i Studieförbundet Vuxenskolas regi och Sara Roland från Hushållningssällskapet Väst har hållit i kursen.

Med engångskameror och digitalkameror har en grupp Kållandsöbor fotograferat de miljöer de vill spara för eftervärlden. I urvalet märktes det att deltagarna utgått från sig själva och sin närmiljö. Många hade en personlig koppling till byggnaden, platsen eller kunde berätta en historia om den, vem som bodde där eller vad som hände där. Många platser har också lyfts fram på grund av dess vackra läge eller en miljö som skapar en harmonisk atmosfär.

Vägar, gårdsmiljöer och sjömärken

Gruppen har under studiecirkelns gång fått möjlighet att tänka till kring sin närmiljö. Två träffar har varit fältvandring, en till fots på ön och en båtutur. Deltagarna har reflekterat över vilka områden de anser är betydelsefulla för helhetsintrycket av det omgivande landskapet. Bland de miljöer som lyfts fram har några gårdsmiljöer tydligast framhävts tillsammans med de slingriga vägarna, miljöer knutna till sjöfarten och mer udda objekt som öns enda koleragrav. Istället för Läckö slott och de stora gårdarna har små torpställen, sommarstugor, jordkällare och sjömärken fått komma fram. Deltagarna i kursen har studerat sin närmiljö och i vissa fall upptäckt byggnader och miljöer som redan försvunnit. Bland annat konstaterades att det inte längre finns kvar någon transformatorstation på ön och att man inte längre får stanna för korna som går över vägen.

Länsstyrelseprojekt om medborgardeltagande

Kållandsö är speciellt på många sätt och särskilt sommartid är det många turister som söker sig till ön för att se på Läckö slott eller Spikens fiskeläger. Stora delar av ön är riksintresseområde för både naturvården, kulturmiljövården och friluftslivet. Länsstyrelsen i Västra Götaland driver ett projekt på Kållandsö som handlar om att skapa en dialog mellan de som bor på platsen och kommunens planerare. Projektet handlar om att balansera mellan ett bevarande av det landskap som finns och samtidigt möta lokalbefolkningens och besökarnas önskemål. Det material som tagits fram kommer kommunen att ha som underlag i en kommande fördjupad översiktsplan. Projektet är en del i Sveriges anpassning till den Europeiska landskapskonventionen.

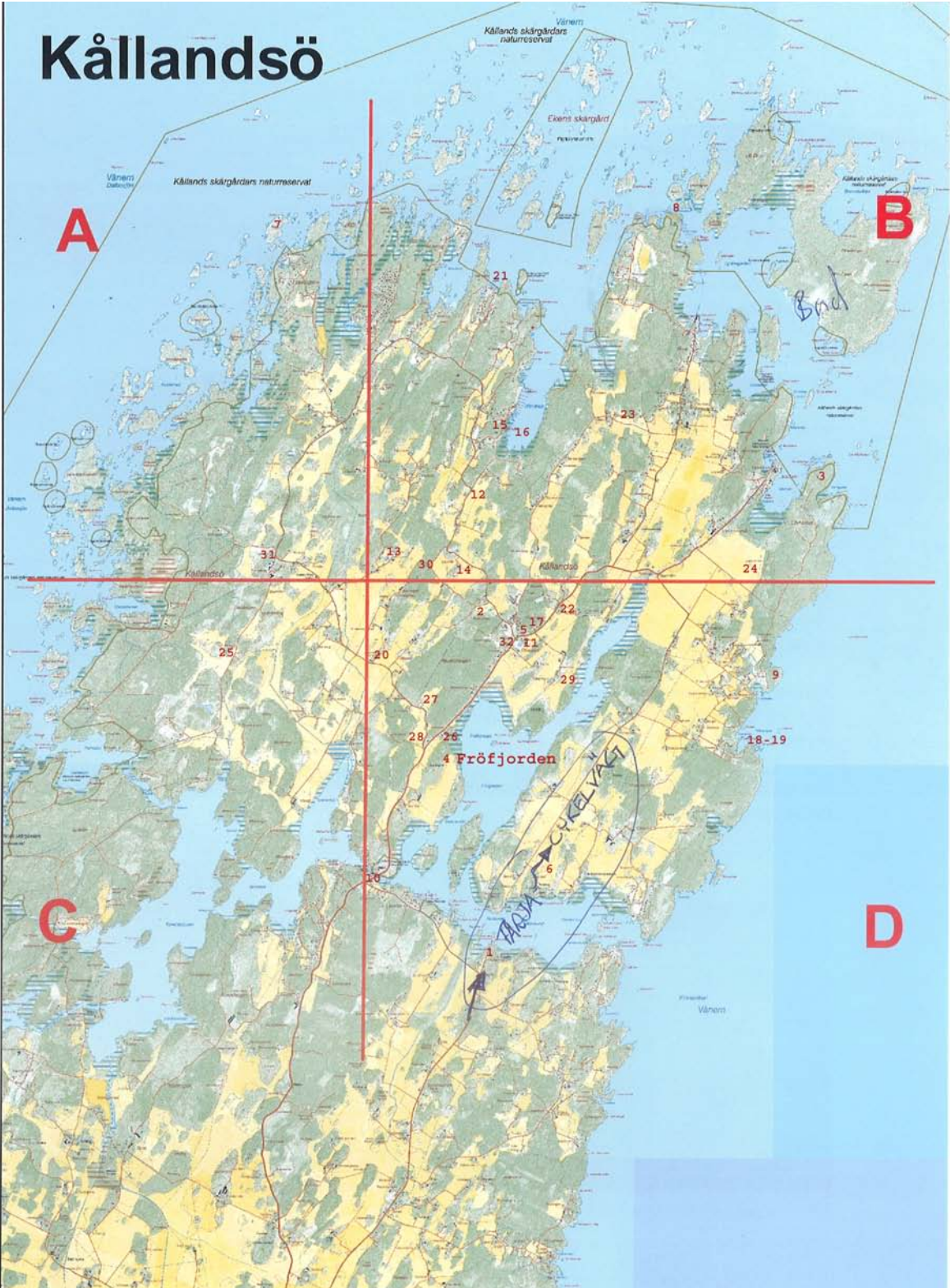
Fakta:

Europarådet har slagit fast en konvention som handlar om hur vi ser på landskap – den Europeiska landskapskonventionen. Riksantikvarieämbetet driver ett pilotprojekt för att arbeta med landskapskonventionen i sju olika län. Dessa projekt kallas Regionala landskapsstrategier och Kållandsöprojektet är en del i detta. Den 29 november i år kommer det att hållas ett seminarium i Munkedal om landskapskonventionen och hur den berör de som bor i Bohuslän.

Bilaga 1 Utpekade platser

De la Gardie väg	1
Magnusberg	2
Vänersborgarns grav	3
Fröfjorden	4
Magasinet i Otterstad	5
Store Hall	6
Naven	7
Karena	8
Udden	9
Ulleredsund och kiskan	10
Skog i Otterstad	11
Eke Skola	12
Skattegården (jordkällare, veranda)	13
Låkälle	14
Skogsborg	15
Hörviken	16
Fridhem	17
Kolonin/Läckö Strandgård	18-19
Ullerö kvarn	20
Trelle Varv	21
Bilverkstaden	22
Ekebergs ladugård	23
Åkerholmen stjärnan	24
Klippan	25
Toggalite	26
Kakelöse backe	27
Tomtahöl	28
Prästgården	29
Bjalmalé	30
Dalsbo	31
Tallen vid kyrkan	32

Bilaga 2 karta över Kållandsö med utpekade platser

Bilaga 3 karta - Bjälmalé

Nedanstående karta visar den ridväg mellan Låköping och Värnamo som kallas Bjälmalé.

Rapporter inom pilotprojektet *Regional landskapsstrategi för Vänerskärgården med Kinnekulle*.

2007:65 Kållandsö - ett rikt och levande landskap

2007:68 Bullermätningar i Vänerskärgården vid Kållandsö och Hovden

2007:69 Åtgärdsidéer för några sandstränder och strandängar

2007:70 Hållbart resande för besöksnäringen

2007:73 Ekoturistdestination Vänerskärgården med Kinnekulle 2012

2007:83 Skötsel av fågelskär i Vänern - Skötselobjekt och skötselråd för Götene, Lidköpings och Mariestads kommun

2007:84 Bebyggelsestudier på Kållandsö - Studiecirkeln som metod för utvärdering och beskrivning av kulturhistoriska värden

2007:85 Bebyggelsestudier på Kinnekulle - Studiecirkeln som metod för utvärdering och beskrivning av kulturhistoriska värden

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

www.o.lst.se

